

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANTİK YUNAN SERAMİKLERİNDE ÇÖMLEKÇİLİK
KONULU SAHNELER**

Hazırlayan

Ferdane Elif ZENGİN

Danışman

Doç Halil YOLERİ

İZMİR-2007

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Antik Yunan Seramiklerinde ömlekçilik Konulu Sahneler” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25.06.2007

Ferdane Elif ZENGİN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre..... Anabilim Dalı Öğrencisi 'ın konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday / / tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini(projesini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin olduğuna oy..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

(ÜYE)

(ÜYE)

ÜYE

ÖZET

İnsanoğlu, var oluşundan itibaren toprak ile iç içe yaşamaktadır. İlkel insanlar ateşi bulduklarında kilden yaptıkları çanak çömlekleri ve idolleri sağlamlaştırmak için pişirmeye başlamışlardır. Fakat onların bu eylemleri, sadece günlük hayattaki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti.

Çömlekçiliğın bir iş dalı olarak başlaması ise göçebe kavimlerin yerleşik düzene geçtiğı Neolitik dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönem, tarımın, hayvancılığın, dokumacılığın dolayısıyla ticaretin başlamasına sahne olmuştur. Tarım ve ticaretteki gelişmeler ise kap kacak gereksinimini arttırarak çömlekçiliğı başlatmıştır.

Bu tezde, çömlekçiliğın önemli bir sanat dalı sayıldığı antik dönem Yunanistan'ında çömlekçilerin çalışma hayatları incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme, M.Ö. 6. ve M.Ö. 5. yüzyıl çömlekçilerinin çeşitli vazo ve adak levhaları üzerine betimledikleri kendi çalışma hayatlarına ait resimler üzerinden yapılmıştır. Yunan vazo ressamaları, mitolojiden ve günlük hayattan pek çok konuyu resmettikleri gibi çömlekçilikle de ilgili resimler yapmışlardır. Bu resimler o kadar detaylıdır ki, art arda sıralandıklarında çömlekçilerin kili çıkartmasından yaptıkları ürünleri satmalarına kadar bütün evreleri, resimli bir roman gibi izlemek mümkün olmaktadır. Burada amaçlana, bu sahnelerin ışığında antik Yunan çömlekçiliğı hakkında bilgi vermektir.

ABSTRACT

Human beings since existence , live with earth as integrated. When human beings at primitive ages found fire , they started to cook in order to harden bowl , pottery and idols that they had done from the clay. However, this action is only for satisfying their daily needs.

Starting pottery as a job actualized when migrant tribes being transferred to settled formation at Neolitical age. This period has become a stage for initiating of trade because of agriculture, cattle-dealing, textile. Developments at agriculture and trade commenced pottery by increasing the need of pot.

In this argument, working life of potters in Ancient Greek where pottery has been respected as an important branch of art, is analyzed. This analysis is done according to the pictures of potters' working life in 5th and 6th B.C. that are portrayed on offer plates and various vases. Greek vase painters pictured all subjects related to daily life , mythology as well as pottery. These pictures are very detailed if they are lined up, it is possible to watch it as a fiction with pictures and you can see all phases beginning from potters' taking out clay till selling the products that they did. Here; giving information about Ancient Greek pottery with the light of these stages is aimed.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, antik Yunan seramik eserleri üzerinde betimlenen çömlekçilik sahneleri ile ilgilidir. Çömlekçilerin betimlediği kendi hayatlarına ait sahneler ışığında o döneme ait çömlekçilik hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Öncelikle bu konu üzerinde çalışmama imkan sağlayan ve değerli görüşleri ile bana yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Halil Yoleri'ye teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim sırasında bilgilerinden yararlandığım, destek aldığım hocalarım Sayın Prof. Sevim Çizer'e, Yrd. Doç. İ. Alp Çam'a, Öğr. Gör. Füsun Çövenoğlu'na, Arş. Gör. A. Temel Köşeler'e , Doç. Lale Andiç'e, Yrd. Doç. Candan Güngör'e ve tüm bölüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Ayrıca yardımları için arkadaşım Gülce Alaybek ile beni destekleyen aileme ve sevgili eşime çok teşekkür ederim.

Ferdane Elif ZENGİN

İÇİNDEKİLER

ANTİK YUNAN SERAMİKLERİNDE ÇÖMLEKÇİLİK KONULU SAHNELER

sayfa

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
YÖK DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ FORMU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM :

ANTİK YUNAN ÇÖMLEKÇİ ATÖLYELERİ

1. Antik Yunan Çömlekçi Atölyeleri.....	3
---	---

2. BÖLÜM

ANTİK YUNAN ÇÖMLEKLERİNİN ÜRETİM AŞAMALARI

2.1. Kilin Topraktan Çıkarılışı.....	5
2.2. Kilin Çalışılacak Kıvama Getirilmesi.....	13
2.3. Çömlleklerin Şekillendirilmesi.....	19
2.3.1. Elle Şekillendirme.....	19
2.3.2. Çömlekçi Çarkında Şekillendirme.....	19
2.3.3. Kalıpla Şekillendirme.....	29

3. BÖLÜM
ANTİK YUNAN VAZOLARININ BEZEMELERİ

3.1. Siyah Figür Tekniği.....	30
3.2. Kırmızı Figür Tekniği.....	34

4. BÖLÜM
ANTİK YUNAN FIRINLARI VE ÇÖMLEKLERİN FIRINLANMASI

4. Antik Yunan Fırınları ve Çömlelerin Fırınlanması.....	43
---	-----------

5.BÖLÜM
ANTİK YUNAN ÇÖMLEKLERİNİN PAZARLANMASI

5. Antik Yunan Çömlelerinin Pazarlanması.....	62
--	-----------

SONUÇ.....	66
-------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	67
----------------------	-----------

SÖZLÜK.....	68
--------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ

GİRİŞ

Var oluşundan itibaren toprak ile iç içe yaşayan insanoğlunun kil ile ilk ürettiği şey, hayvan figürleridir. Mağaralarda bulunan ve buzul çağına ait olduğu düşünülen bu figürler, pişmemiş topraktandır. İnsanoğlunun şekillendirdiği kilden formları, ne zaman pişirmeye başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte genelde kabul edilen varsayım, toprağın ateş nedeniyle sertleşmesinin tesadüfen keşfedildiği yönündedir. İlkel insanlar bu keşfi ilk olarak yaptıkları çanak çömlekleri sağlamlaştırmak amaçlı kullansalar da kısa süre içinde, öncesinde taş ve kemikten yaptıkları bereket sembollerini ve idolleri, bu kez de kilden yapmışlardır.

Çömlekçiliğin başlaması, göçebe kavimlerin yerleşik düzene geçişi ile olmuştur. Bu yeni dönem tarımın, hayvancılığın, dokumacılığın ve dolayısıyla ticaretin başlamasına sahne olmuştur. Tarım ve ticaretteki gelişmeler ise kap kaçak gereksinimini arttırmış ve çömlekçiliğin başlamasını sağlamıştır.

“Pişmiş topraktan bilinen en eski çanak çömlek örnekleri, Japonya’da Fukui-Höhle bölgesinde bulunmuştur. Bunlar, arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö. 10.000’lere tarihlenmiştir. Ayrıca Mezopotamya’da Tell Mureybet’te M.Ö. 8000 yıllarına tarihlenen buluntulara rastlanmıştır. Anadolu’da ise Çatalhöyük’te M.Ö. 6250’ye ait pişmiş toprak tuğlalar ve kaplar bulunmuştur.”¹

Çarkın bulunuşuna kadar çömlekleri genelde kadınların yaptığı düşünülmektedir. Bu düşüncede, sepet örme ve sucuk yöntemi ile çömlek yapımının benzerlik göstermesinin payı büyüktür. Fakat çarkın icadı ile erkekler, çömlekçilik işini kadınlardan devralmıştır. Kadınlar çarkta önceleri sadece kendi ihtiyaçları için çömlek üretiyorlardı. Oysa elde üretim, artan talebi karşılamaya yetmiyordu. Artan çanak çömlek ihtiyacı, kuşkusuz kadınların ev işi ve çocuk bakmak gibi işlerinin yanında karşılayamayacakları bir talepti. Çünkü bu iş, çarkta çekmesi, perdahlaması, süslemesi ve fırınlanması ile tüm gün çalışılması gereken bir iş gücü gerektiriyordu. “M.Ö. 3000’lerden itibaren çömlekçilik bir iş kolu olmuştur ve günümüzde de sadece bu işle geçimini sağlayan kişiler vardır.”²

¹ Uwe Mampel, **Keramik von der Handform zum Industriegefüß**, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Hamburg, 1985, s 9

² Victor Bryant, **“The Potter’s Wheel”**, 2001; <http://www.acss09.hemscott.net/histx102.html>

Bu tezin konusu Antik Yunan çömlekçilik sahneleridir. Antik dönemde, ucuz olması nedeniyle yoğun olarak talep edilen pişmiş toprak ürünleri yapan Yunanlı zanaatkarlar, ürettikleri çömlekler üzerine mitolojiden, günlük hayattan ve kimi zaman da kendi meslek yaşamlarından sahneler tasvir etmişlerdir. Araştırmanın konusunu oluşturan adak levhaları ile vazolar üzerindeki bu sahneler, diğer konularda olduğu gibi çömlekçilik konusunda da pek çok ayrıntı sunmaktadırlar. Yan yana olduklarında, kilin çıkartılışından çömleklerin satışına kadar çömlekçiliğin tüm aşamalarını sırasıyla izlemek mümkün olmaktadır.

Antik Yunan çömlekçiliği hakkında başlıca üç tarihsel kaynaktan bilgi edinebilmekteyiz;

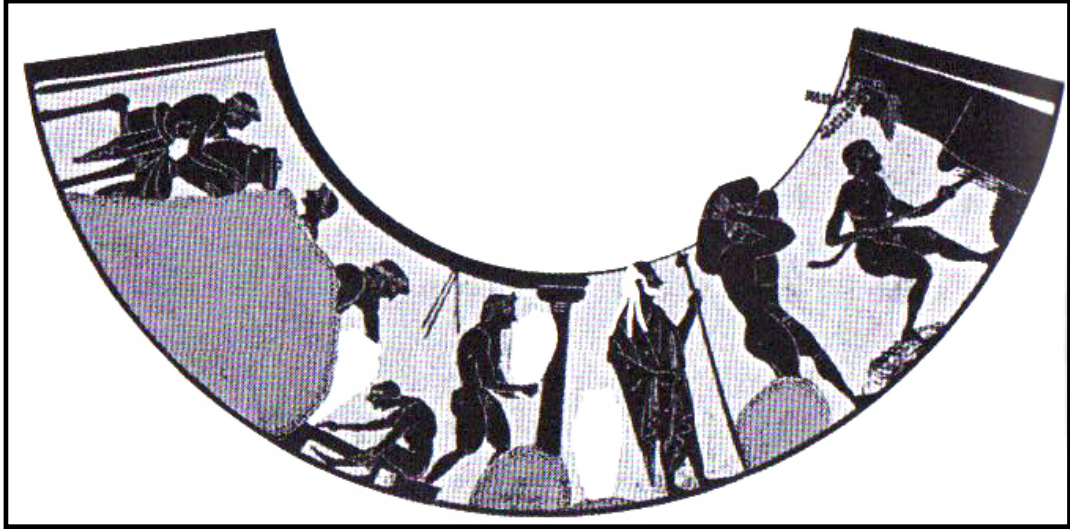
- 1- Yazılı belgeler: Edebi ve tarihi metinler ile yazıtlar
- 2- Arkeolojik buluntular: Atölye, aletler, pişmiş toprak eser parçaları ve fire kalıntıları
- 3- İkonografik betimlemeler: Çömlekçileri çalışırken gösteren betimlemeler

Bu çalışmada Antik Yunan çömlekçiliği, Arkaik (M.Ö. 650-480) ve Klasik (M.Ö. 480-330) dönemlere ait mevcut ikonografik betimlemeler üzerinden incelenecektir.

1. BÖLÜM

ANTİK YUNAN ÇÖMLEKÇİ ATÖLYELERİ

Antik Yunan çömlekçi atölyelerinin düzeni hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız halde emin olunan bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan biri atölyenin ikiye ayrılmış olduğu, bir diğeri de atölyenin birden çok fırın kapsayabileceğidir. İkiye ayrılan atölyenin yarısı, çömlekçi ve ressamların çalıştığı üstü kapalı alandır; diğeri ise fırın veya fırınların bulunduğu üstü açık alandır. Siyah figürlü bir Attika hydria kırığındaki sahnede bu durum, oldukça açık bir şekilde gösterilmiştir. (Res. 1) Sahnenin sol tarafında çömlekçi işliğindeki çarkta çekim ve bezeme işleri yapılmaktadır. Bu alan, sahnenin ortasında yer alan bir sütun ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca üzeri de astar ile kalınca siyah bir çizgi şeklinde çekilerek mekanın üzerinin kapalı olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Fırının olduğu sağ tarafın üzeri ise çizili değildir.

Resim 1. Roma-Vulci’de bulunmuş siyah figür tekniğinde bezenmiş Attika hydria kırığı (Münih 1717). Büyük bir çömlekçi işliğinin içini betimler. M.Ö. 520-510
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43 res. 47

Çömlekçi atölyeleri hakkındaki bilgiler, mevcut arkeolojik kazılardan elde edilen veriler sayesinde giderek artmaktadır. Pek çok çömlekçi baba oğulun isminin vazolarda yer alması, bu işin daha çok nesilden nesile geçtiğini göstermektedir. Bu atölyelere bağlı çalışan pek çok kişi vardı. Bunlar kili çıkartanlar, çömlekçiler ile yardımcıları ve vazo ressamlarıydı. Çalışanların tamamına yakını erkekti. Her

çömlekçi atölyesinin bir kil yatağı var mıydı, bilinmiyor. Eğer atölye kendi yatağına sahipse muhtemelen kölelere kil çıkarttırıyorlardı. Belki de kil yatağı sahibi olan bir başkasıydı ve çıkarttığı kili çömlekçi atölyesi sahiplerine satıyordu. Her ne kadar vazo resimleri ve antik yazarlar çok fazla bilgi vermese de çömlekçi sitelerinde ortaya çıkarılan arkeolojik verilerden çömlekçi atölyelerinin çok geniş alan kaplamadığı bilinmektedir. Fakat özellikle vazo resimlerinden kesin olarak bildiğimiz, atölyelerde rafların yer aldığıdır. (Res. 2) Muhtemelen ahşaptan olan bu raflar, çarkta çekilen ve boyanan işlerin kuruması için mutlaka gerekliydi.

Resim 2. Siyah figür tekniğinde bezenmiş Attika kylixs tondosu (Londra B432). Çarkta çalışan bir çömlekçi. Raflarda kurumaya bırakılan işler görülüyor. M.Ö. 500'e doğru.
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20 res. 29

2. BÖLÜM ANTİK YUNAN ÇÖMLEKLERİNİN ÜRETİM AŞAMALARI

2.1. Kilin Toprakta Çıkarılışı

“Günümüzde seramik maddelerinin pek çok çeşiti bulunmaktadır. Seramik bünyenin yapımı için kullanılan hammaddeler genel olarak üç grupta toplanır:

- 1- Kil ve kaolen grubu hammaddeler*
- 2- Kuvarts grubu hammaddeler*
- 3- Feldspat grubu hammaddeler*

Bu üç ana gruptan başka dolomit, manyezit, talk, boksit, şamot ve mermer gibi hammaddeler de kullanılabilir.”³ Plastik seramik hammaddeleri de denilen kil ve kaolenler, günümüzde olduğu gibi antik dönemde de kullanılmaktaydı. Bunlar, feldspatik kayaların tabiat şartlarında kimyasal ve fiziksel etkilerle bozunmasından meydana gelmektedirler.

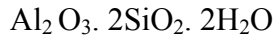
“Feldspat oluşumları bir ormanın altında bulunuyorsa orman döküntüleri, çürüme sonucu asitlere dönüşeceğinden ve yağmur suyunda da karbonik asidi bulunduğundan toprağın derinliklerine inen bu asitli sular, feldspatlara etki ederek onları kaolinite dönüştürürler. Ormanlık bölgede yağışlar sel meydana getirmediğinden oluşan kaolinit (saf kil), toprak altında kalacaktır. Bu tür yataklara primer yataklar da denmektedir. Kaolenler genellikle kimyasal yönden saftırlar. Kendisi beyaz olduğu gibi, pişirilince de beyaz pişer.”⁴

³ Zeliha Mete, Hüseyin Tanışan, **Seramik Teknolojisi ve Uygulaması (Cilt I)**, İzmir, 1986, s. 5

⁴ y.a.g.e., s.6

“Sel suları, toprağı yıkayarak içerisindeki kaoliniti derelere, oradan da nehirlerle, göllere ve denizlere sürüklerler. Bu taşıma sırasında çökelmeler oluşur. Çökelen bu kaolinitler kil yataklarını meydana getirirler. Bu tür yataklara segonder yataklar denir.”⁵ Killer, taşındığı yol üzerinde yabancı maddelerle ve bitki artıklarıyla karışmaktadırlar. Kilin pişirmeden önce rengi belli değildir. Çünkü kildeki karbonlu maddeler demir bileşiklerinin rengini belli etmez. Kil pişirildikten sonra içinde bulunan demir oranına göre kahverengimsi sarı, pembe veya kırmızı rengini alır. Çömlekçiler, kilin rengi olarak pişirmeden önceki değil; pişirmeden sonraki rengi kabul ederler.

Kil minerali:

Her bölgenin kili, oluşum sürecine bağlı olarak farklılıklar gösterir. Dolayısıyla pişirmeden sonra da farklı renklere dönüşürler. Kil rengi, arkeolojik açıdan seramik eserlerin hangi bölgede üretildiği konusunda önemli bir veridir. Örneğin Atina seramikleri, kilin yüksek oranda demir oksit içermesi nedeniyle pişirmeden sonra kırmızı rengini alırken Korint seramikleri, kilinin daha az demir oksit içermesi nedeniyle açık renkli olurlar.

Kilin bir özelliği de küçülmesidir. Bu iki aşamada gerçekleşir. İlk küçülme kil biçimlendirildikten sonra kuruma aşamasında olur. İkinci küçülme ise pişirim sırasında olur. Attika kilinin toplam küçülmesi % 9,5'tur. Küçülmenin olmaması veya azalması isteniyorsa kile kum gibi bazı katkı maddeleri eklenebilmektedir.

“Kil, yatağından kazılarak çıkarılır. Bu ilk aşama, daha çok Korint pinaksları üzerinde tasvir edilmiştir. Korint, Arkaik dönemde (M.Ö. 650 – 480) metalurji ve çömlekçilik açısından önemli bir endüstriyel merkezdi.”⁶

⁵ Zeliha Mete, Hüseyin Tanışan, **Seramik Teknolojisi ve Uygulaması (Cilt I)**, İzmir, 1986, s. 6

⁶ Kaan İren, **Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği**, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3

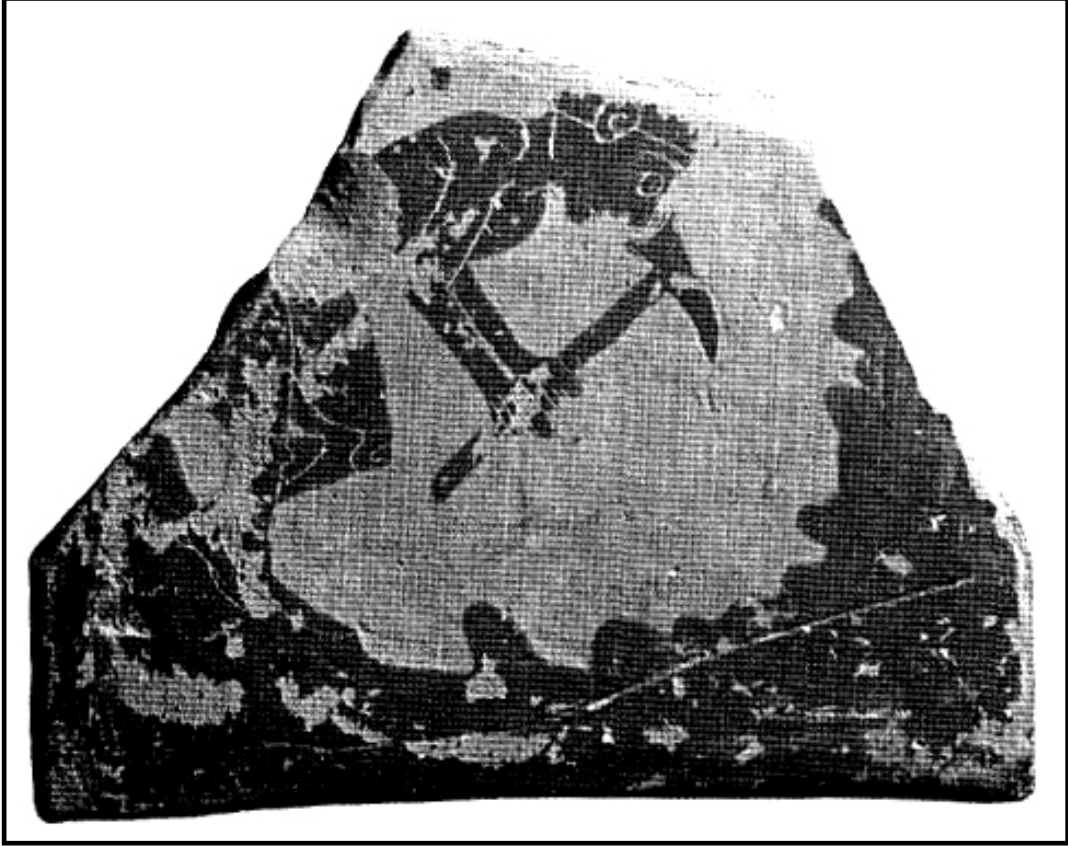
Siyah figür tekniğinde bezenmiş bir Korint pinaksı, kilin topraktan nasıl çıkartıldığını ayrıntılı bir şekilde yansıtmaktadır. (Res. 3) Sağdaki erkek figürü, kazma ile bir kayaya vurmaktadır. Onun arkasındaki yere eğilmiş olan daha genç erkek figürü ise kayadan kopan parçaları elindeki sepete doldurmaktadır. Sol taraftaki sakallı erkek figürü ise doldurulmuş bir sepeti çukurun yukarısındaki gence uzatmaktadır.

Resim 3. Siyah figür tekniğinde bezenmiş Korint pinaksı (Berlin F871). Kilin topraktan çıkarılma sahnesi. M.Ö. 590-570.

Kaynak: Meral Akurgal, Korint Seramiği, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, Lev. XV

Bir başka Korint pinaksında da benzer bir sahne işlenmiştir. (Res. 4) Fakat ne yazık ki pinaksın sadece küçük bir parçası günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kil yatağında çıplak bir erkek figürü, iki eliyle tuttuğu kazma ile kayaya vurarak kil çıkartmaktadır.

Resim 4. Siyah figür tekniğinde bezenmiş Korint pinaksı (Berlin F639). Topraktan kil çıkararak bir adam görülmekte. M.Ö. Erken 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 5 res. 3

Yine bir başka Korint pinaksında ise daha farklı bir betimleme görülmektedir. (Res. 5) Pinaksın sol alt köşesinde, kil yatağı olduğu tahmin edilen yerde bir erkek figürü kazma ile toprağı kazmaktadır. Hemen üzerindeki uçar durumdaki kanatlı cin ve sağdaki tanrı Poseidon ise koruyucu olarak betimlenmiş olabilirler.

Resim 5. Siyah figür tekniğinde bezenmiş Korint pinaksı (Berlin F 831). Poseidon, kanatlı cin ve kil çıkararak bir adam. M.Ö. Erken 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 5 res. 2

Yukarıda bahsi geçen her üç Korint pinaksı da siyah figür tekniğinde bezenmiştir. Detaylar kazıma çizgilerle verilmiştir. Aynı konuyu betimleyen fakat öncekilerden farklı olarak, kırmızı figür tekniğinde bezenmiş başka eserler de mevcuttur. Attika seramik bezemelerinde en çok kullanılan bu iki teknikten ileride daha geniş şekilde bahsedilecektir. Brüksel Sanat ve Tarih Kraliyet Müzesi'nde sergilenen iki adet kyliks, buna örnektir. Klasik Yunan içki kaplarından biri olan kyliksin iç tabanı yani tondosu, betimleme alanı olarak çok uygundur. Brüksel R348 kyliksinde (Res. 6) çıplak şekilde betimlenen genç bir erkek figürü, eğik bir şekilde elindeki kazma ile yere vurmaktadır. Bacakları arasında çapraz taralı şekilde betimlenmiş büyük bir sepet vardır. Sepetin ağız kısmı, kazdığı yöne dönüktür. Genç erkek, kil topaklarını muhtemelen sepete doldurmaktadır.

Resim 6. Kırmızı figür tekniğinde Attika kyliks tondosu (Brüksel 348). Kazma ile toprağı kazan bir genç. M.Ö. 500-490

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 6 res. 4

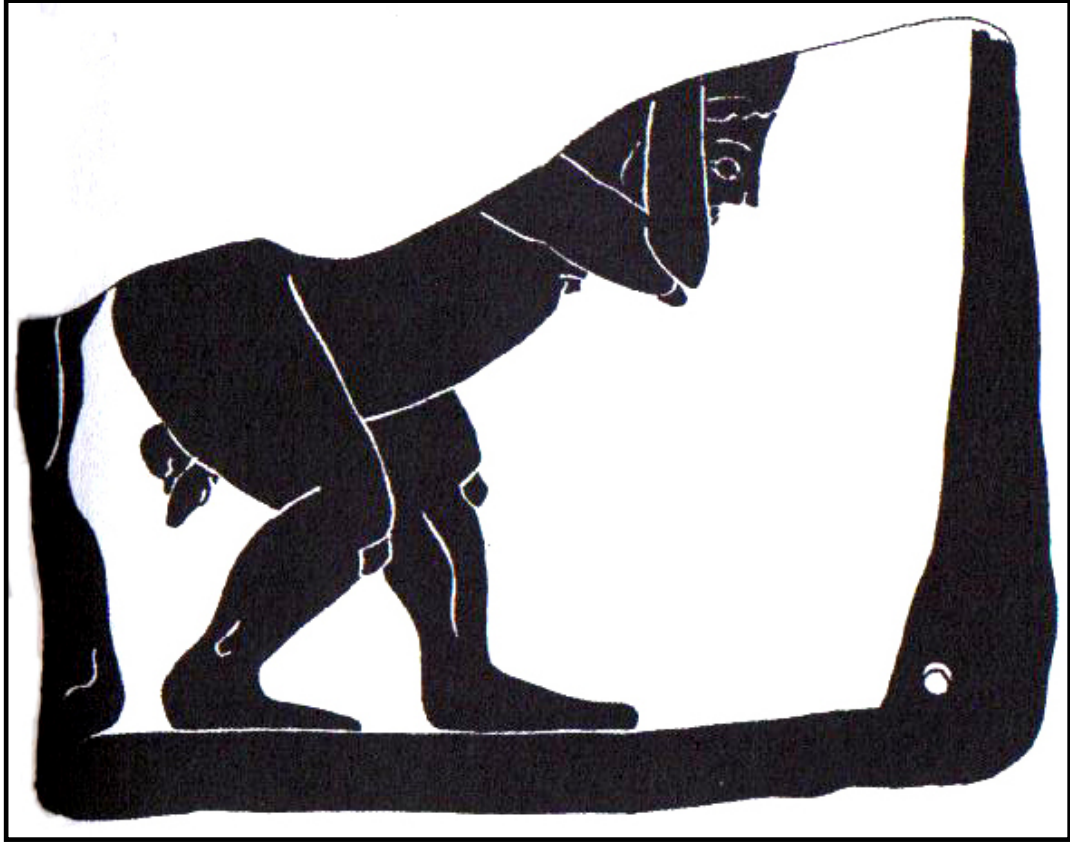
Brüksel R347 kylikisinde ise yine genç ve çıplak bir erkek figürü, toprağı kazar gibi gözükmektedir (Res. 7). Elindeki kazmanın yanı sıra arkasında yerde, ucu kazmaya benzer, sapı girintili çıkıntılı olan bir alet daha bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, kırmızı figür tekniğinde betimlenmiş olan Attika kylikleri de kilin çıkarılmasını ve sepete yüklenmesini betimliyor olmalıdır.

Resim 7. Kırmızı figür tekniğinde Attika kylikis tondosu (Brüksel R 347). Elinde kazma ile toprağı kazan çıplak bir genç . M.Ö. 500-490.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 6 res. 5

Kil yataklarından kazılarak çıkartılan kil topakları sepetlere yüklenir ve işliklere taşınırdı. Kil sepetinin işliğe taşınmasını betimleyen bir örnek, siyah figür tekniği ile bezenmiş bir Korint pinaksıdır. (Res. 8) Üst kısmı kırık olan pinaksta çıplak bir erkek figürü, yere doğru eğilmiş bir şekilde sağa doğru yürürken gözükmektedir. Ağır bir nesne taşıdığı anlaşılan figür, kil dolu bir sepet taşıyor olabilir.

Resim 8. Siyah figür tekniğinde Korint pinaksı (Berlin F 786). İki büküm olmuş çıplak bir adam işliğe kil sepetini (?) taşıyor. M.Ö. Erken 6. Yüzyıl.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7 res. 6

2.2. Kilin Çalışılacak Kıvama Getirilmesi

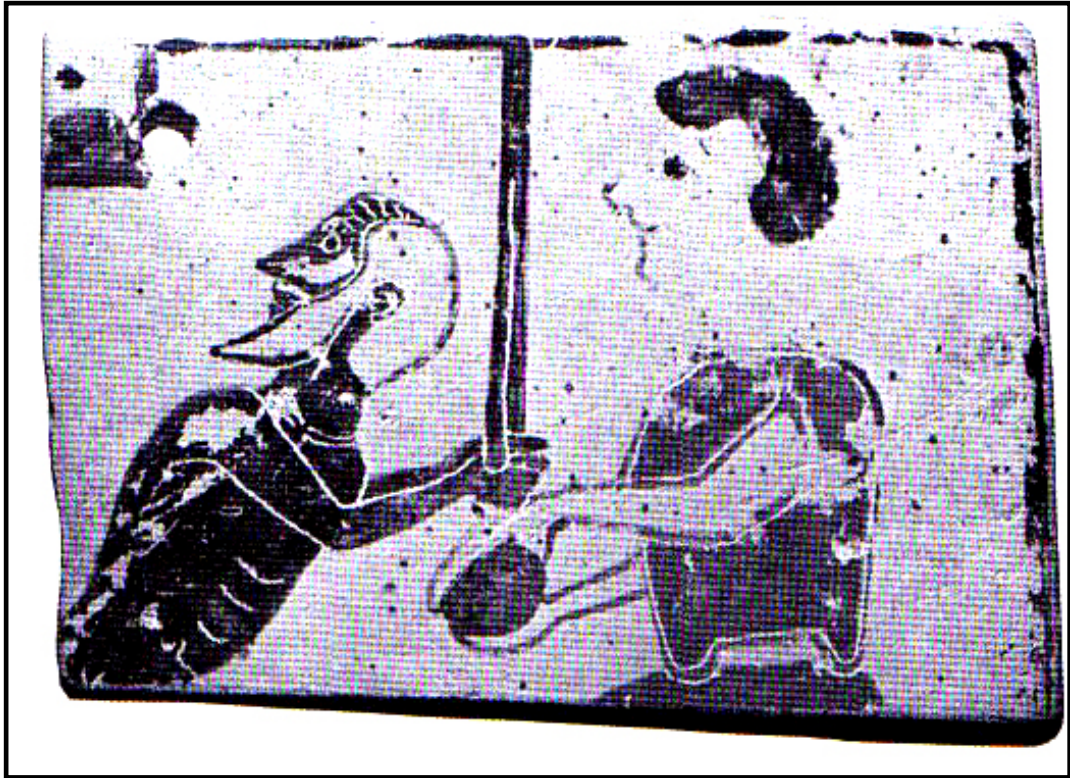
Antik dönemde yatağında iri topraklar şeklinde çıkarılmasından sonra sepetler yardımı ile çömlekçi işliğine getirilen kil, öncelikle havalanması için avluya bırakılırdı. Daha sonra içinde barındırdığı taş, bitki, hayvansal artıklar ve bu gibi yabancı maddelerden arındırmak için geniş havuzlarda su ile karıştırılırdı. Yan yana bulunan havuzlarda kil, sürekli bir havuzdan diğer havuza aktarılarak arındırılırdı. Bu uygulama, kilin içindeki yabancı maddeler dibe çöküp yabancı maddelerden temizlenen katman yukarıda kalana kadar devam ederdi. Daha sonra üstteki su alınır ve yabancı maddelerden temizlenmiş yani rafine kil dışarı süzülürdü (Res. 9).

Resim 9. Modern Yunan çömlekçi atölyesi

Kaynak: Michael M. Eisman; Lucy Turnbull, “Robinson’s Kiln Skyphos”, American Journal of Archeology, Vol. 82, No. 3.(Summer 1978), s. 394-399

En son uygulama ise kilin içinde kalan havayı almak için yapılan kilin çiğnenmesi ve dövülmesiydi. Eğer kilin içinde hava kalırsa bu hava, fırınlama sırasında patlama ve çatlamalara neden olmaktadır. Antik dönem Yunanistan'ında günümüzde bazı bölgelerde olduğu gibi kil, ayakla çiğneniyordu. Alt kısmı kırık olarak ele geçen bir Korint pinaksı, kilin çiğnenmesi ile ilgili detay sunmaktadır (Res. 10). Yaşlı ve sakallı bir erkek figürü, iki eliyle tavandan sarkan bir kayışı tutmaktadır. Kırık olan alt bölümde ise muhtemelen kili çiğnemektedir. Kili çiğneme sırasında dengede durabilmek için bu şekilde bir kayışa tutunarak destek almak gerekmektedir. Pinaksın sağında, yaşlı erkeğin hemen karşısında ise bir kadın figürü, iki elinin arasında bir kil topağı tutmaktadır. Kadın muhtemelen kili yoğurarak çalışmaya hazır hale getirmeye çalışmaktadır.

Resim 10. Siyah figür tekniğinde Korint pinaksı (Berlin F 891). Yaşlı bir adam yukarıdan sarkan bir kayışa tutunmuş kil çiğniyor, yanındaki kadın çark için kili hazırlıyor. M.Ö. 6. yüzyıl.
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 8 res. 7

Günümüzdeki çömlekçi atölyelerinde de işlemler hemen hemen aynıdır. Fakat kil topaklarının yoğruluşu biraz daha farklıdır. Kil topakları bir tel aracılığı ile ortadan ikiye bölünür; parçalardan biri diğerinin üzerine sertçe atılır ve kil yoğrulur. Bu uygulama, kilin homojen bir şekilde karışmasına kadar tekrarlanır. (Res. 11a-f)

Resim 11a

Resim 11b

Resim 11c

Resim 11d

Resim 11e

Resim 11f

Kaynak: Kenneth Clark, The Potter's Manual –Complete, Practical-Essential Reference for All Potters, s.32

D. M. Robinson adlı bir koleksiyoner, 1938 yılında koleksiyonuna ait olan bir skyphos parçasının yayınlanmasına izin vermiştir.⁷ Bu vazo şimdi tamamlanmış haliyle Cambridge'deki Fogg Art Museum'da sergilenmektedir. M.Ö. 500 yıllarına tarihlenen bu skyphosun her iki yüzünde de üç erkek figürü, tanrı Herme ve merkezde yığın halinde bir madde betimlenmektedir. Bu yığın, her iki yüzde de kil olarak yorumlanmıştır. A yüzündeki yığının yüzeyi, sıralı yatay çizgiler halindeki kısa kazıma çizgilerle işlenmiştir (Res. 12). B yüzünde ise düzensiz yatay bantlar çapraz şekilde işlenmiştir (Res. 13). Her iki yüzde de iki erkek figürü, bu yığınların çevresinde çalışırken üçüncü erkek figürü, sağ tarafta yer alan Herme'nin önünde durmaktadır. Kil yığınlarının yüzeylerinin farklı işlenişi, muhtemelen ham kili havuzlarda arıtma safhalarından ikisini vurgulamaktadır. B yüzündeki tarama çizgili yığın, havuzlardan birinden alınmış bir küme kil olmalıdır. Kazıma çizgiler, kilin tabakalarını gösteriyor olabilir. Sepetli erkek figürleri ise ya kil ekliyor ya kil alıyor olmalıdır. A yüzündeki yığın ise bir diğer havuzdan alınmış kil olmalıdır. Ortasındaki erkek figürü ise ayakları ile kili çığnıyor gibi gözükmektedir. Her iki sahnede de en sağda tanrı Herme'nin önünde ayakta duran erkek figürü, kilin bereketi için tanrıya dua etmektedir. Herme'ler M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Attika vazo bezemelerinde sıkça görülmektedir ve üretimle bağlantılıdır. Robinson skyphosunda kulplar altında betimlenen, büyük amphoraları bitirmek üzere olan genç erkek figürleri de ele alındığında, bu vazanın sahnelerini çömlükçilikle ilgili çalışmalara bağlamak mantıklı gelmektedir. Fakat bu figürlerin kulpların altında betimlenmesi, ana sahne ile ilişkili olsa da bunun bir parçası olmadığını göstermektedir.

⁷ Michael M. Eisman; Lucy Turnbull, "Robinson's Kiln Skyphos", American Journal of Archeology, Vol.82, No3, (Summer 1978), s.394-399

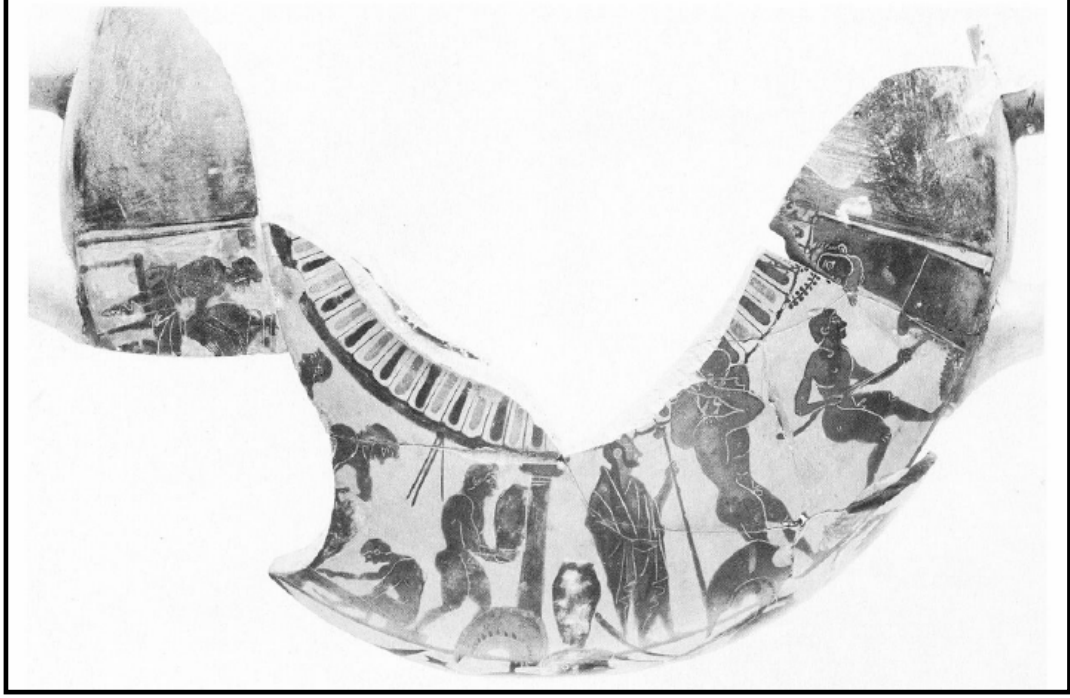
Resim 12. Skyphos A yüzü

Resim 13. Skyphos B yüzü

Kaynak: Michael M. Eisman; Lucy Turnbull, "Robinson's Kiln Skyphos", American Journal of Archeology, Vol.82, No3, (Summer 1978), s.396

Müni hydriasında fırının üzerinde bir Herme maskı bulunmaktadır (Res. 14).
Bu mask, Herme değil de pek çok vazoda olduğu gibi tanrı Dionysos da olabilir.⁸

Resim 14. Roma-Vulci'de bulunmuş siyah figür tekniğindeki Attika hydria kırığı (Münih 1717). Sağda fırının üstünde Herme (?) maskı görölmekte.
Kaynak: Michael M. Eisman; Lucy Turnbull, "Robinson's Kiln Skyphos", American Journal of Archeology, Vol.82, No3, (Summer 1978), s.399, fig. 7

⁸ Antimenes Ressamı'nın Londra B266 amphorasında ve White Heron atölyesinin kyliklerinde tanrı Dionysos maskları görölmektedir. (ABV 275; ABV 205,1; ABV 206,2)

2.3. Çömleklerin Şekillendirilmesi

Çömleği üç şekilde şekillendirmek mümkündür: elle, çarkta ve kalıpta.

2.3.1. Elle Şekillendirme

Çanak çömleklerin elle şekillendirilmesine ilk olarak Neolitik dönemde (M.Ö. 8000-5500) başlanmıştır. Bu ilk örnekler Ürdün, Irak ve İran'da rastlanmıştır. Diğer örnekler Sümer'de M.Ö. 3250 yıllarında, Mısır'da M.Ö. 2750 yıllarında görülür. Yunanistan'da ise elde üretim, Erken Bronz Çağı (M.Ö. 3000-2500) süresince uygulanmıştır. Aynı dönemlerde Kıbrıs ve Girit'te de el yapımı örnekler görülmektedir.

Bu döneme ait işler ağaçtan, kilden ya da örülmüş sepetten yapılmış döndürülebilen altlıkların üzerinde sucuk (bant) yöntemi ile şekillendirilmişlerdir.⁹

2.3.2. Çömlekçi Çarkında Şekillendirme

Çömlekçi çarkı: Yatay olarak dönen daire biçimli büyükçe bir tabla ile ona, hareketi aktarıcı bir mil ile bağlı daha küçük bir tabladan oluşan ve çömlek yapımında kullanılan bir iş tezgahıdır. Çömlekçinin ayağıyla döndürdüğü büyük tablanın dairesel hareketi küçük tabla ve çark üzerindeki nesnelere tam bir uyum sağlar.¹⁰

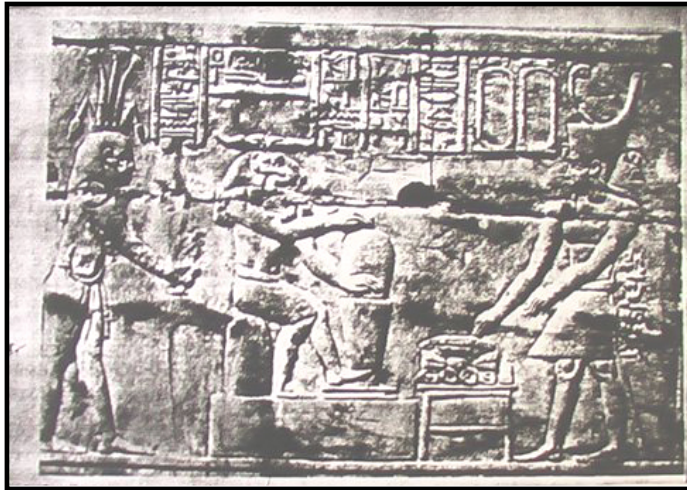
⁹ J.D. Brazley, **Potter and Painter in Ancient Athens**, 1944

¹⁰ C. Başaran, **Arkeolojiye Giriş 2**, Atatürk Üni., Fen-Edb. Fak. Yay., 1989, s.11

Çömlekçi çarkının ne zaman ve kimler tarafından icat edildiği bilinmemektedir. Fakat bilinen en eski çömlekçi çarkı Mezopotamya'daki Uruk yerleşiminde bulunmuştur ve M.Ö. 3500'lere tarihlenmiştir. M.Ö. 3000 yılında çömlekçi çarkının Kuzey Mezopotamya'dan tüm Mezopotamya'ya, batı Hindistan'a, Suriye'ye, Mısır'a ve Ön Asya'ya yayılmış olduğu, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'da ise çarklı çömlekçilik, ilk kez M.Ö. 3000-2000 yılları arasında Kayseri dolaylarında, Alishar'da, Boğazköy'de ve Truva'da görülmektedir.

M.Ö. 800 yıllarında çarklı çömlekçilik, Yunan uygarlığında en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu nedenle Yunanlılar, çarkı kendilerinin icat ettiğini savunmaktadırlar. Çarkın icadını kimi zaman Girit'li Tolas'a, kimi zaman Korint'li Hypervious'a, kimi zaman da Atina'lı Kroibas'a bağlamaktadırlar. Fakat M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan ünlü ozan ve tarihçi Homeros, İlyada adlı eserinde çömlekçi çarkından bahseder; bu da çarkın icadının M.Ö. 6. yüzyıldan önce olduğunu başka bir kanıttır.

Antik dönemde çarklar, elle çevrilen ve ayakla çevrilen olmak üzere iki çeşittir. Bunlar ağır tahtadan, pişmiş topraktan veya taştan yapılmış, yaklaşık 60cm çapındaki bir disk şeklindedir. Ayakla çevrilen çömlekçi çarkı, ilk kez Yukarı Mısır'da Osiris kutsal alanının duvar kabartmalarında betimlenmiştir. (Res. 15)

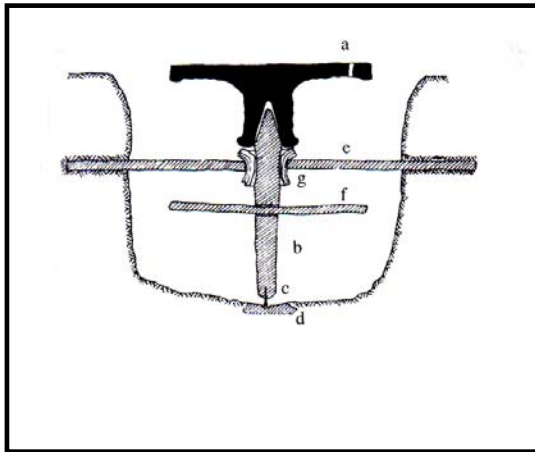

Resim 15. Mısır Osiris Kutsal Alanından bir duvar kabartması. Ayakla çevrilen çark betimlenmiş. M.Ö. 300

Kaynak: A. Rieth, 5000 Jhre Töpferscheibe

Elle çevrilene göre kullanımı daha kolay olan ve çalıştırılmak için sadece çömlekçiye ihtiyaç duyan ayaklı çarkların kullanımı, günümüzde de devam etmektedir. Üstelik teknolojinin gelişmesiyle ayakla çevrilen bu tahta çarklar, günümüz seramik atölyelerinde elektrik gücüyle çevrilen metal çarklara dönüşmüştür. Aynı çarklarda en altta sabit rulman, onun üzerinde geçmişte ayağın günümüzde ise elektrik gücünün çevirdiği büyük disk yer alır. En üstte ise üzerinde çömleklerin şekillendirildiği küçük disk vardır.

Antik dönem çarklarından günümüze ulaşan izler maalesef çok azdır. Bu konudaki bilgilerin çoğu vazo resimlerinden edinilmiştir. Girit'te kazılardan ele geçen çömlekçi çarkları, M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenmişlerdir. Pişmiş topraktan olan bu örnekler, 3 - 3,5cm kalınlığındadır ve çapları 41cm'dir. Çarkın kenarında yer alan delik, muhtemelen çarkı asmaya ve taşımaya yarıyordu. Buradan Girit'li çömlekçilerin, bugün olduğu gibi geçmişte de gezerek farklı yerlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. İleri sürülen antik dönem çarkına ait tasarım şu şekildedir: (Res. 16) En altta bir yatağı (d) bulunmaktadır. Çarkın mili (b-c) bu yatağa oturmaktadır. Dönme yatağı (g) iyice yağlanmış ve buna ek olarak yatay bir kalas (e) milin dayanıklılığını artırır. Kimi zaman çarkta elle döndürülebilen bir kol (f) da bulunmaktadır. Bu gibi çarklar, çömlekçilerin bir insan boyunda depo amaçlı büyük çömlekleri yapabilmeleri için kullanılmıştır. Çömlekçi toprağı kazıp çarkını içine oturttarak çalışabilmektedir.

Resim 16. M.Ö. 7. Yüzyıl çömlekçi çarkı. R. Hampe'nin önerisine göre I. Scheibler'in ileri sürdüğü tasarım.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13 res. 12

Çarkla şekillendirme tekniği, bugünkü uygulamayla aynıdır. Kil topağı merkezlenerek çark üzerine yerleştirilir. Çömleği ellerini ıslatarak sıkıca kavradığı topağı çarkı çevirerek tam merkezler; sıkça su eklemeye devam eder. Başparmak ile silindirin merkezinde bir oyuk açılır ve tüm parmaklar yardımıyla delik dışa doğru çekilir. Form, öncelikle silindir biçiminde yukarı doğru çekilir ve sonra çömleğin son şekli verilir. Çömleğinin elleri sürekli olarak birbiriyle denk hareket eder; bir eli çömleğin içindeyken diğer diğer çömleği dıştan destekler. Şekillendirme işlemi tamamlandıktan sonra çömleğ, tabanından ince bir ip yardımıyla çarktan kurtarılır. (Res. 17 a-1)

Resim 17a

Resim 17b

Resim 17c

Resim 17d

Resim 17e

Resim 17f

Resim 17g

Resim 17h

Resim 17i

Resim 17k

Resim 171

Kaynak: Kenneth Clark, The Potter's Manual- Complete, practical-essential reference for all potters, s. 48-49

Antik Yunan vazolarından küçük olanları tek parça olarak, büyük olanları ise parçalar halinde çekilerek sıvı kil ile birleştirilirdi. Çarktan alınan vazolar, oda sıcaklığında yani gölgede ve serin yerde deri sertliğine gelinceye kadar kurumaya bırakılırdı. Kuruduktan sonra tekrar çarka alınarak keskin metal aletlerle rötuş yapılırdı. Açık kapların iç yüzleri de dış yüzleri gibi özenli şekilde düzeltilirdi. Antik dönemde çömlek, muhtemelen bir deri parçası ile perdahlanırdı. Daha sonra varsa kulplar, dar boyunlar ve kabartmalar gibi ekler, vazoya sıvı kil yardımı ile eklenirdi. Kulplara önceden elle şekil verilirdi.

*“Bugüne dek korunmuş vazo sahneleri içinde en çoğunu, vazoları şekillendirmekle meşgul zanaatkarların betimleri oluşturur. En sık rastlanan, çarkta çalışan çömlekçilerdir.”*¹¹ Bu sahnelerde çark, iki parçadan oluşmuş tek bir tabla şeklinde betimlenmiştir: Dikey kaide ve yatay bir tekerlek. Bu sahnelerden biri Londra’da bulunan bir kyliksin tondosunda yani iç tabanında yer alır (Res.18). Çarkın önünde oturmuş bir çömlekçi çalışırken betimlenmiştir. Üstünde yer alan bir rafta çömlekçinin tamamladığı diğer vazolar görülmektedir. Bu sahnedeki çarkın tablası, üst üste iki tabakadan oluşmuştur. Ressam, bunu hem kazıma çizgi hem de beyaz kalın çizgi ile belirtmiştir. Muhtemelen tablanın diski iki ayrı malzemenin oluşmaktadır. Bu şekilde tahta bir diskin üzerine pişmiş topraktan veya taştan başka bir disk uygulaması, pek çok kaynak tarafından tasdik edilmiştir.

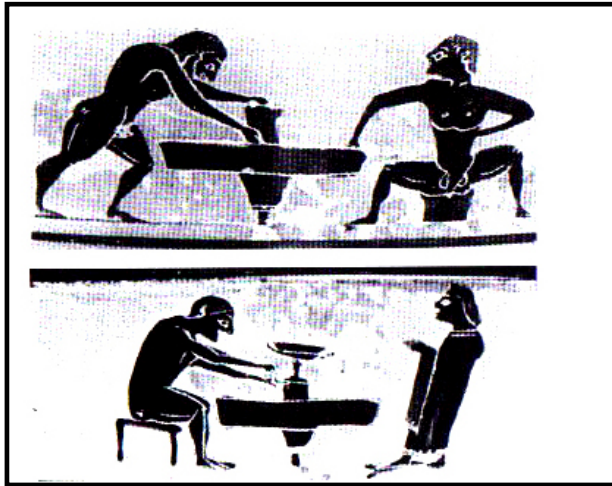
¹¹ Kaan İren, a.g.e., s.19

Resim 18. Siyah figür tekniğinde Attika kyliks tondosu (Londra B432). Çarkta çalışmakta olan çömlekçi. M.Ö. 500'e doğru

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.20 res. 29

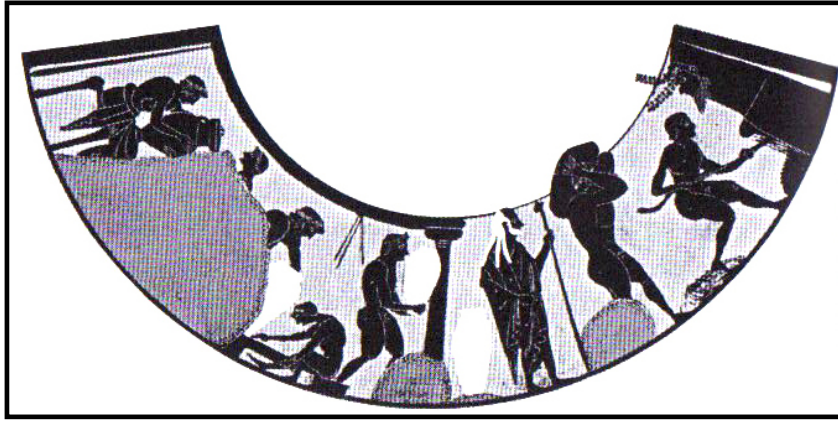
M.Ö. 540 yıllarına tarihlenen siyah figürlü başka bir Attika kyliksinin her iki yüzünde de çarkta çalışan çömlekçiler betimlenmiştir. (Res. 19) Ön yüzde oturur vaziyetteki bir çömlekçi çarkı eliyle çevirirken diğeri, ayakta durarak çarkın üzerindeki silindirik forma şekil veriyor. Arka yüzde ise oturur vaziyette bir çömlekçi çarktaki kyliksi bitiriyor; karşısında ise ayakta giyimli bir erkek figürü duruyor.

Resim 19. Siyah figür tekniğinde Attika kyliksi (Badisches Landesmuseum 67/90) Ön yüzde iki çömlekçi çarkta çalışıyor. Arka yüzde bir çömlekçi çarktaki kyliksi şekillendiriyor, yanında bir adam ayakta durmakta. M.Ö. 540'a doğru

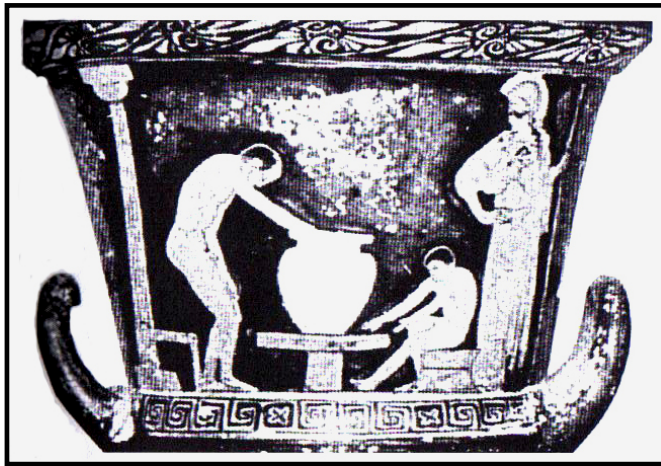
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.21 res. 30

Vazonun cidarlarının çekilme evresi ise Münih hydriasında korunan kısmın soldan ikinci grubunda görülmektedir (Res. 20). Çömlekçilerden biri, yere yakın büyük bir çarkı çevirirken diğeri, tabladaki pithosa benzer büyük boyutlu bir kabın dışını şekillendirmektedir. M.Ö. 520 – 510 yıllarına tarihlenen siyah figür tekniğindeki bu Attika hydriasının sadece üst parçası günümüze ulaşabilmiştir. Bu parçada büyük bir çömlekçi atölyesindeki çalışmalar betimlenmiştir. Buna benzer bir sahne, kırmızı figür tekniğinde bezenmiş Caltagiore kraterinde yer almaktadır (Res. 21). M.Ö. 440'a doğru tarihlenen bu kalyks kraterde de iki çömlekçi, çarkın başında benzer pozisyonadadır. Tanrıça Athena ise onları denetler şekilde betimlenmiştir.

Resim 20. Roma-Vulci'de bulunmuş siyah figür tekniğinde Attika hydria kırığı (Münih 1717). Büyük bir çömlekçi atölyesindeki çalışmalar. M.Ö. 520-510

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.22 res. 32

Resim 21. Kırmızı figür tekniğinde bezenmiş kalyks krater (Caltagirone 961)

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.23 res. 33

Berlin Müzesi'nde sergilenen kırmızı figürlü bir kyliksin tondosunda yani iç tabanında oturan genç bir erkek figürü, sağ elinde sıvıları ölçmek için kullanılan antik bir kap olan kotyle'yi tutuyor (Res. 22). Gençin sol elinde ise bir alet görülüyor. Kotylenin henüz firnislenmemiş olduğu, kırmızı renkte olmasından anlaşılıyor. Oysa gençin karşısındaki raflarda duran kotyle ve oinokhoe, bunun tam tersi olarak siyah renktedir.

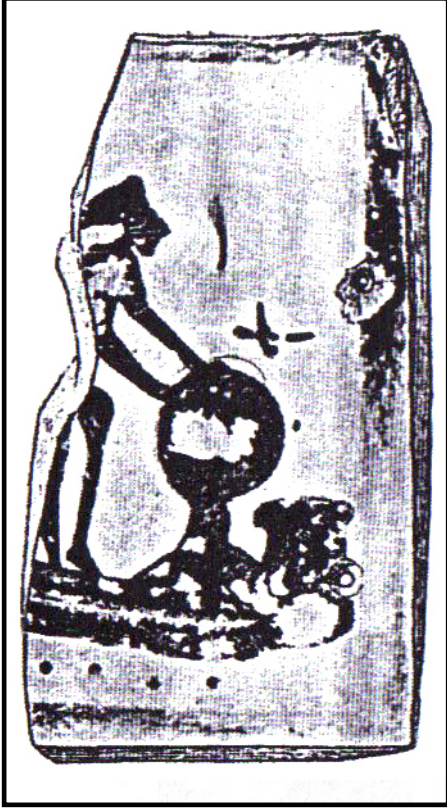

Resim 22. Kırmızı figürlü Attika kyliks tondosu (Berlin 254). Bir genç elindeki alet ile kulplara biraz daha kil ekliyor (?). M.Ö. 470-460
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.27 res. 40

Vazolarda olduğu gibi, Korint pinaklarında da bu sahnelere rastlanmaktadır. Louvre Müzesi'nde yer alan siyah figürlü bir Korint pinaksında bir çömlekçi çarkın başında tek başına çalışmaktadır (Res. 23). Bir eliyle çarkı döndürürken diğeriyle çark üzerindeki tek kulplu bir sürahi üzerinde çalışmaktadır. Sürahinin kulpu takılı olduğuna göre, çarkta çekme işlemi bitmiş demektir. Burada çömlekçi sürahinin yatay çizgilerini çiziyor olabilir. Duvarda çarktaki forma benzer iki sürahi daha asılı şekilde görülmektedir. Ayrıca yerde tabak benzeri kaplar yer almaktadır. Berlin Müzesi'nden başka bir Korint pinaksında bir çömlekçi, yüksek ayaklı büyük küresel bir vazonun önünde oturuyor. Vazonun çarkta çekilme aşaması tamamlanmış; herhangi bir çark gözüküyor. Çömlekçi vazonun parçalarını ekliyor olabilir (Res. 24)

Resim 23. Siyah figür tekniğinde Korint pinaksı (Louvre) Sürahileri (?) bezeyen çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.25 res. 37

Resim 24. Siyah figür tekniğinde Korint pinaksı (Berlin). Eklentileri birleştiren çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.26 res. 38

2.3.3. Kalıpla Şekillendirme

Kalıpla şekillendirme yöntemi, siyah figür ve kırmızı figürün uygulandığı dönemler boyunca sürmüştür. Kalıp yöntemi, patriks denilen ana modelin şekillendirilmesiyle başladı. Daha sonra bu ana modelden kalıp alınırdı. Kalıplar pişmiş topraktandı ve genelde iki parçaydı. Kil her bir kalıba ayrı ayrı basılır, kurumaya bırakılır ve kendi kendine çözülürdü. Bu parçalar daha sonra sıvı kil ile birleştirilirdi. Ağız bölümü, genelde çarkta çekilerek vazoya sonradan eklenirdi.

3. BÖLÜM

ANTİK YUNAN VAZOLARININ BEZEMELERİ

Konumuzu oluşturan Arkaik ve Klasik Yunan vazolarının ana elemanı astar bezemelerdir. Elde, çarkta veya kalıpta şekillendirilen vazolar, bezeme aşamasına geçmek için nemli bir ortamda deri sertliğine ulaşıncaya kadar bekletilir ve daha sonra deri, kumaş veya sert bir cisimle yüzeyi parlatılır, yani perdahlanır.

Arkaik ve Klasik Yunan vazolarında iki ana bezeme tekniği uygulanmaktadır. Bunlar siyah figür tekniği ve kırmızı figür tekniğidir.

3.1. Siyah Figür Tekniği

Siyah figür tekniği ile bezenmiş vazolar, form ve konu açısından sayıca fazla ve çeşitlidirler. Antik dönemdeki örnekler içinde sadece kırmızı figür tekniği ile bezenmiş Attika vazoları, bunlara yakındır. Bugüne kadar yaklaşık yirmi bin siyah figürlü Attika vazosu bulunmuştur. Bunların çoğu, mezarlara bırakılan törensel vazolardır ve Yunan mezarlarından çok İtalya'daki Etrüsk mezarlarından bulunmuşlardır.

Siyah figür tekniği, M.Ö. 700'lerde Korint'te ortaya çıkmıştır. O zamana kadar, Demir Çağı Yunanistan'ı sadece keskin açılı insan ve hayvan silüetlerinden oluşan, detayların nadiren de olsa kontur çizgilerle işlendiği Geometrik Stili (M.Ö. 900-700) devam ettiriyordu. Bu teknik, en iyi Atina'da uygulanıyordu. Korint'li sanatçılar Geometrik Stilde çok eser vermemişlerdir. Bunun yerine, Doğu'dan ithal edilen kazıma bezemeli fildişi ve metal objelerden etkilenerek siyah figür tekniğini geliştirmişlerdir. Tekniği, M.Ö. 7. yüzyıl boyunca hayvan frizlerinin egemen olduğu vazolarda ve Protokorint grubunun minyatür stilindeki mitolojik sahnelerinde kullanmışlardır. Bu sırada Atina'lı ressam, Protoattik grubundaki vazolarda genelde büyük kaplar üzerinde silüet ve kontur tekniğinde, bazen beyaz astar eklenmiş ve nadiren kazıma detaylara sahip figürler çiziyorlardı. M.Ö. 630 civarında bütün figürler için siyah figür tekniğini kullanmaya başladılar. Artık Atina siyah

figürü ortaya çıkmıştı ve 150 yıl boyunca Yunan dünyasındaki pazarları etkili biçimde elinde tutacaktı.

Siyah figür tekniğinin önemli bir özelliği de çok sayıda ve detaylı çalışıldığı için sanatçılar ile atölyelerin kimliklerini ve ilişkilerini ortaya çıkarmayı mümkün kılmış olmasıdır. Bu şekilde, stil kritiği yaparak arkeologların tespit ettiği vazo ressamlarının yanı sıra kendini imzası ile afişe eden ressamlar da bulunmaktadır. Bu imzalar “..... egrapsen” = “Bunu boyadı” veya “..... epoiesen” = “Bunu yaptı” şeklinde olmaktadır. Ancak bazen “epoiesen”(yaptı) ve “egrapsen” (boyadı) imzası aynı vazo üzerinde bulunur. Bunlar, çömlekçi ve ressam olmak üzere iki ayrı kişiye ya da her iki işi de yapan tek kişiye ait olabilir. Üstelik aynı “epoiesen”(yaptı) imzasını taşıyan bazı vazoların farklı sanatçılar tarafından boyandığı açıktır. “Epoiesen” ile atölye sahibinin yani çömlekçinin kastedildiği düşünülmüştür. M.Ö. 570’lerde çalışan ressam Sophilos’a kadar Atina siyah figüründe imza görülmemiştir. Bu tarihten itibaren ressamlar vazoları imzalamaya başlar ve bu gelenek hızla artar. Buna rağmen, stilistik açıdan incelenerek, yüzden fazla vazoyu boyadığı tespit edilen birçok ressam, eserlerine hiç imza atmamıştır.

Siyah figür tekniğinde çalışan bir ressamın iki temel aleti vardır. Bunlar fırça ile kazıyıcıdır. Vazo pişirilmeden önce fırça ile arkeolojide “firnis” adı verilen, günümüzde astar olarak adlandırdığımız, aslında kilin su ile inceltmesinden başka bir şey olmayan, ancak belirli bir yöntem ve ısıda pişirildikten sonra parlak siyaha dönüşen karışımla figür ve motifler silüet şeklinde boyanır. Üzerlerine kazıma ile kilin doğal rengi ortaya çıkartılarak detaylar işlenir. Arkeoloji dünyasında “insize”, seramik dünyasında “sgraffito” denilen kazıma tekniğinde sivri uçlu, madenden yapılmış bir kazıyıcı kullanılır. Kazıma çizgilere ek olarak kırmızı ve beyaz ek boya ile de detaylar işlenebilir. Hepsi kuruduktan sonra vazo perdahlanır.

Attika vazolarının ilk kez Etrüsk mezarlarında bulunmasından itibaren pek çok nesil boyunca bilim adamları, bunların bezemesinin yanı sıra teknolojisi ile de ilgilenmişlerdir. Epiktetos, Euthymides veya Euphronios gibi sanatçıların boyadığı vazoların kopyaları üretilirken renk konusunda orijinal eserlerdeki başarı

sağlanamamıştır. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında Yunan vazolarının bu teknik sırrı araştırılmaya başlanmıştır. Yunan vazolarının teknolojisi üzerine ilk kez Fransız bilim adamı Comte de Caylus çalışmaya başlamıştır. Caylus'a göre vazo bir cila ile kaplanıyordu. Kendisi ayrıca siyah rengin, çeşitli killerin eklenmesi veya bazı pigmentlerin karışımı ile sağlandığını düşünüyordu.

Antik Yunan vazolarındaki renklerle ilgili özenli bir deneysel çalışma, 1892'de bir antikacı ve koleksiyoner olan Theodore Paul tarafından yapılmıştır.¹² Attika lekythosları üzerindeki beyaz rengin saf kilden, kırmızı rengin demir oksitten, siyah rengin de siyah demir oksitten kaynaklandığını bulmuştur. Dört yıl sonra J.F. John bazı analiz ve sentezlerin sonucunda siyah sırrın, alkali ve tuz içerdiğini ileri sürmüştür. Diğer öğeleri ise soda, güherçile, tuz, borik asit ve cam olarak sıralamıştır.¹³

1842'de fizikçi Dr. John Davy, bir seri deneyden sonra siyah sırrın, siyah demir oksit ile renklendirilmiş cam olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu siyah demir okside metalik demirin de karıştırılmış olabileceğini söylemektedir. Davy vazoların "muffle fırın"da (bir maddeyi alev ve gazlara temas ettirmemek için kullanılan bir iç bölmesi olan fırın türü) pişirildiğini ve yanan kömürün dumanından ve havadaki oksidasyon etkisinden eşit olarak korunduğunu savunmaktadır.¹⁴

Diğer erken otoriteler de astar için farklı kompozisyonlar önermişlerdir. Bunlar grafit ve magnezyum; mangan oksit ve alkali silikat; demir oksit ve mangan; camsı lav ve tuz kompozisyonlarıdır. Bu arada bilimsel çalışmalar çok hızlı bir şekilde devam ediyordu ve kil, bünye ve sır hem nitelik hem nicelik bakımından Salvetat tarafından Sevr laboratuvarlarında araştırılıyordu. Bu araştırmaların sonucu 1844'te "Traite des arts ceramiques" adlı kitapta yayınlandı.¹⁵

¹² De Luynes, "in Annali d. Inst.", IV, 1832, s. 138-150

¹³ J.F. John, **Die Malerei der Alten**, 1836, s. 178

¹⁴ John Davy, **Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta**, 1842, Vol. II, s. 72

¹⁵ Alexandre Brongniart, **Traite des arts ceramiques**, 1844, (2nd ed.1854, 3rd ed. 1877) s. 550-554

Önemli fakat az ilgi çekmiş iki makale 1891¹⁶ ve 1892'de¹⁷ Fransız yazar E. Durand-Greville tarafından yayınlanmıştır. Bu bilim adamı, gömü hediyesi olan Yunan vazolarının renginin gömülü olduğu uzun süreçte değiştiğini savunmaktadır. Kendisi, siyah rengin oksijensiz ortamda yüksek derecede ısıtıldığında muhafaza edildiğini fakat havada basitçe ısıtıldığında kırmızılaştığını söylemektedir.¹⁸ Greville ayrıca siyah rengi, redüksiyon sırasında ferrik oksitin ferroz okside dönüşmesine bağlamaktadır.

1893'te Harvard Üniversitesi'nde basılan başka bir katalog, E. Robinson'un Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki koleksiyonunu oluşturan Yunan vazolarının kilinin çeşitli analizlerden geçirilmesi ile elde edilen sonuçları içermektedir.¹⁹ Tonks²⁰ ve Foster²¹ adlı araştırmacılar, Miken ve Attik sınırının aynı olduğunu ileri sürmüş ve bu tezlerini 1908 – 1910 yılları arasında Princeton Üniversitesi'nde yayınlamışlardır.

¹⁶ E. Durand-Greville, in *Rev. Arc.*, XVIII, 1891, s. 99-118

¹⁷ *y.a.g.e.*, XIX, 1892, s. 362-383

¹⁸ *y.a.g.e.*, XVIII, 1891, s. 101

¹⁹ E. Robinson, in *Museum of Fine Arts, Boston: Catalogue of Greek, Etruscan, and Roman Vases*, 1893, s.35

²⁰ Oliver S. Tonks, *American Journal of Archeology*, Second Series, XII, 1908, s.417-427; *a.g.e.* 1910 s. 417-421

²¹ William Foster, *Jour. Of the Am. Chemical Soc.*, XXXII, 1910, s. 1259-1264

1917 ve 1918 yıllarında New York Kil Çalışmaları ve Seramik Okulu'nda Bayan G.M.A. Richter, bazı çalışmalar yapmış ve bunu 1923'te "The Craft of Athenian Pottery"²² adlı kitabında yayınlamıştır. Richter'in çalışması, modern seramikçiliğin bakış açısı üzerine kurulu olması açısından önemlidir. Redüksiyon ve oksidasyon pişirimleri hipotezini kabul eder²³ fakat kendisinin sır ile ilgili deneyleri çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanır.²⁴ Tek pişirimden fazlasının gereksiz olduğunu ve astar bezemenin vazoya deri sertliğindeyken uygulandığını belirtir.

Yunan astarını etkileyen faktörler yüzyılımız boyunca araştırılmıştır ve şu şekilde özetlenebilir: Kilin bileşenleri bir miktar alkali (potas veya soda) ilavesiyle başta kilin kendisi, silika, alumina ve demir oksit karışımından oluşan kompozisyon ve küçük oranlarda diğer maddelerdir. Mevcut parlaklığı sağlayan sodyum tuzudur. Renkleri oluşturan element ise demir oksittir; ki oksit ferrik iken (Fe_2O_3) kırmızı, ferroz (FeO) iken siyahtır.

3.2. Kırmızı Figür Tekniği

M.Ö. 700'lerde Korint'te ortaya çıkan siyah figür tekniği, yüzyıldan biraz daha uzun bir süre tek başına devam etmiştir. Muhtemelen Korint'in seramik ticaretindeki başarısı sayesinde çok yayılmıştır ve seramik dünyasında hakim duruma gelmiştir. Fakat bu teknik, pek çok açıdan vazo ressamlarını kısıtlamıştır. Bu nedenle kontur tekniği, Yunanistan'ın diğer bölgelerinde özellikle adalarda hiçbir zaman bırakılmamıştır.

²² Gisela M.A. Richter, *The Craft of Athenian Pottery*, 1923

²³ *y.a.g.e.*, s. 30, 31, 45

²⁴ *y.a.g.e.*, s. 50, n.3

M.Ö. 530'larda Atina'da siyah figür tekniğine ve kontur tekniğine alternatif bir teknik olarak kırmızı figür tekniği ortaya çıkmıştır. Bu teknik, siyah figür tekniğinin tam tersidir. Siyah figür tekniğinde arka plan kil renginde, figürler ve motifler ise siyah renktedir; detaylar kazıma çizgilerle belirtilir. Kırmızı figür tekniğinde ise arka plan siyahtır, figürler ve motifler kil rengindedir; detaylandırma ise fırça ile yapılır. Bu yeni teknik, fırçanın tanıdığı özgürlük açısından daha avantajlıdır. Siyah figür tekniğine göre figürler daha gerçekçidir, daha canlıdır. Detaylar, kalın uçlu bir fırça yardımı ile sulu kil ile kabartma çizgiler şeklinde belirtilir.

Kırmızı figür tekniğinin vazo üzerine uygulanma aşamaları şu şekildedir: İlk olarak vazo perdahlanır. Figür ve motifler, mangal kömüründen yapılmış sivri uçlu bir kalemle taslak halinde çizilir. Bunların dış kontürleri kalın uçlu bir fırça ile belirlenir. Yine aynı fırça ile kabartma çizgi şeklindeki detaylar işlenir. Kahverengi çizgiler ise sulandırılmış kille ve ince uçlu fırçayla çizilir. Daha sonra arka fon yani zemin boyanır. Kabartma çizgilere beyaz astar ilave edilir. Hepsi kuruduktan sonra vazo son kez yumuşak bir deri parçasıyla perdahlanır ve pişirime hazır duruma gelir.

M.Ö. 6. yüzyıl tüm sanat dallarında, özellikle heykeltıraşlıkta yeni anlayışların başladığı bir dönemdir. Frontal (önden, sabit) duruşun kırılması, iki boyutluluğun son bulması yani figürlerin daha doğal bir görünüm kazanmaya başlaması bu döneme denk gelir. Vazo resimlerinde de siyah figürün uyumsuz, iki boyutlu görünümü, vücudun frontal ve profil duruşlarının aynı anda verilmesi (figürlerin bedeninin önden, bacaklarının ve yüzünün profilden verilmesi), sanattaki yeni anlayışın ihtiyaçlarını karşılayamamıştır; bunu ancak kırmızı figür tekniği karşılayabilirdi. Yine de kırmızı figür tekniğinde de bazı kısıtlayıcı durumlar söz konusuydu. Bunlardan en önemlisi arka planın siyah renkte olmasıydı. Arka plan boyandığı zaman, figürlerin bazı detayları kayboluyordu. Örneğin aşırı ince eller veya ayaklar ortaya çıkabiliyordu. Ek boya ile renklendirilmemiş ve detaylandırılmamış figürlerin bulunduğu sahneler fazla karışık bir görünüme sahip olabiliyordu. Bunu engellemek için figürler birbirlerinden uzak betimleniyordu. Ressamlar, figürler ve detaylandırma ile ilgili sorunların üstesinden gelebiliyordu.

Fakat onların farkına varmadıkları asıl sorun, alana derinlik verme imkanını ortadan kaldıran siyah renkli arka plandı.

*“Kabartma heykeltıraşlığında arka planı koyu kırmızı ya da maviye boyamak ve figürleri mermer renginde bırakarak yalnız yüz hatlarını ve elbiseleri değişik tonlarda vurgulamak yaygın bir yöntemdi. Eklenen renkleri yok sayarsak kırmızı figür de aynı etkiyi verir.”*²⁵

*“Heykeltıraşlık ile karşılaştırmayı daha da ileri götürebiliriz, fakat sadece, bazı kırmızı figür geleneklerinin kabartma heykeltıraşlığının bilinçli kopyası olduklarını söylemek yeterli olur. Dolayısıyla, kırmızı figürdeki çizgisel detayların alanları sınırlamaktan çok, dış çizgileri belirlemeye yaradığı söylenebilir. Siyah figür sanatçısının düz, kesişen sınırlarla vurguladığını, kırmızı figür sanatçısı yuvarlak hatlı kontürlerle belirtir. Bunun en açık örnekleri, rölyef kümeleri halinde işlenmiş ve siyah figür ressamlarının ekonomik kullandıkları karın kasları, diz ve bacaklardaki kaslar ya da köprücük kemiği ve bilek kemiklerindeki kanca motifleridir.”*²⁶

Görüldüğü gibi, M.Ö. 6. yüzyıl heykeltıraşlığının anatomi konusundaki ilerlemesini kırmızı figür ressamı, siyah figür ressamına göre çok daha hızlı benimseyip yaptıkları işlerde uygulamışlardır. Vazo ressamlarının heykel sanatından etkilenmesi ise yadırganacak bir şey kesinlikle değildir. Çünkü heykel sanatı, Yunan dünyasında her zaman öncü konumda olan bir sanat dalıdır. Bu dönemde de vazo ressamlığı, etkilendiği heykel sanatı gibi önemli bir geçiş aşaması yaşamaktadır.

²⁵ John Bordman, **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005

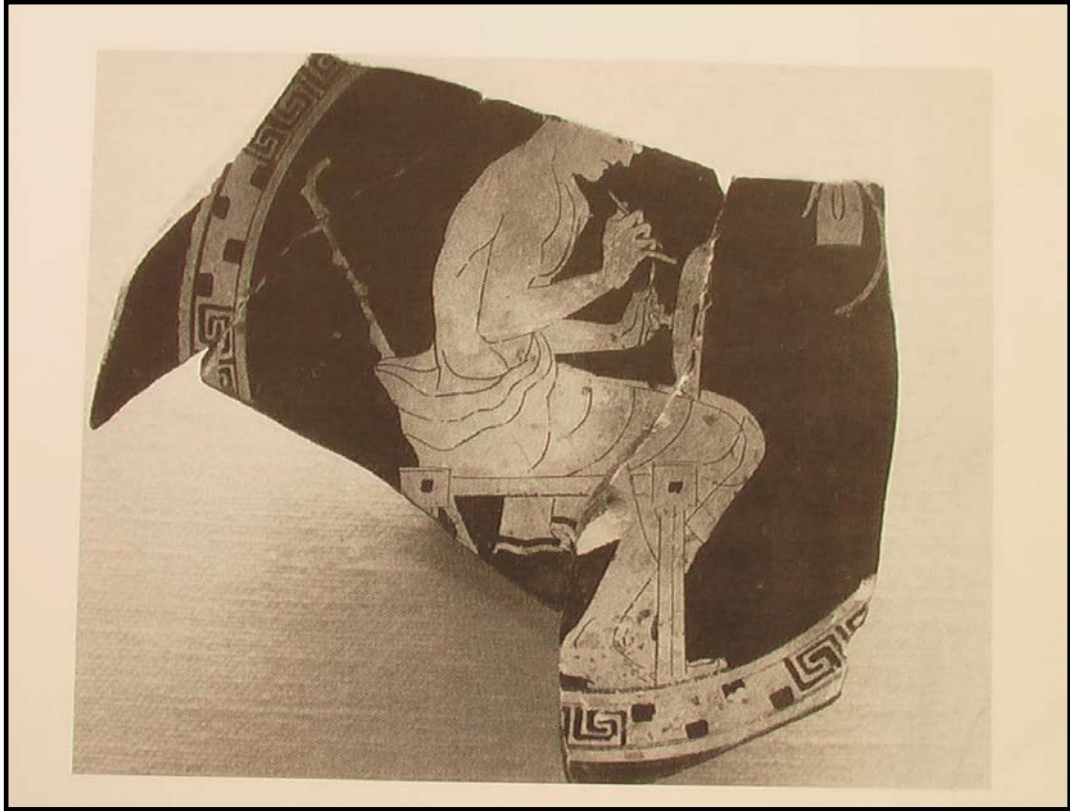
²⁶ y.a.g.e.

Vazoların bezenmesi ile ilgili sahnelerin çoğu, Attika vazolarında işlenmiştir. Fakat siyah figürlü Boiotia skyphosları ve Korint pinaklarında da bu sahneler, ender de olsa görülmektedir. Bu sahnelerin işlendiği örneklerin en erkeni, Euergides ressamının bir kyliksidir. Kyliksten günümüze maalesef sadece kırık bir parça ulaşabilmiştir. (Res. 25) Ressam çarkın üzerindeki bir destek üzerine oturtulmuş bir kyliksi bezemektedir. Vazo bu şekilde destek üzerine yerleştirildiğinde parmak izi, sıyrık, kir gibi olası zararlardan korunmuş olur. Çünkü bezeme işi bittiğinde destekle birlikte alınıp kurumaya bırakılır. Bu ressamın arkasında ise tanrıça Athena oturmuş şekilde işlikteki çalışmalarını izlemektedir.

Resim 25. Atina Akropolisinde bulunmuş kırmızı figürlü kyliks kırıkları (Atina Akr. 166). Çalışan çömlekçiler, vazo ressamları. Euergides ressamı. M.Ö. 510-500
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 34 res. 41

Boston kylikisi olarak adlandırılan bir başka kylikisin ise tondosunda yani iç tabanında vazoların bezenmesi ilgili bir sahne yer almaktadır (Res. 26). Kırmızı figür tekniğindeki bu sahnede bir tabureye oturmuş olan bir genç elindeki kylikisi bezemektedir. Bu sahnede gencin elinde tuttuğu aletler hakkında farklı görüşler vardır. Gencin sağ elindeki aletin kuş tüyünden bir fırça, kamış, metal veya tahta çivi olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra sol elindeki alet de tam olarak tanımlanamamıştır.

Resim 26. Kırmızı figürlü kylikis parçası (Boston 01.8073). Tabureye oturmuş bir genç vazoyu bezemekte. M.Ö. 480'e doğru.

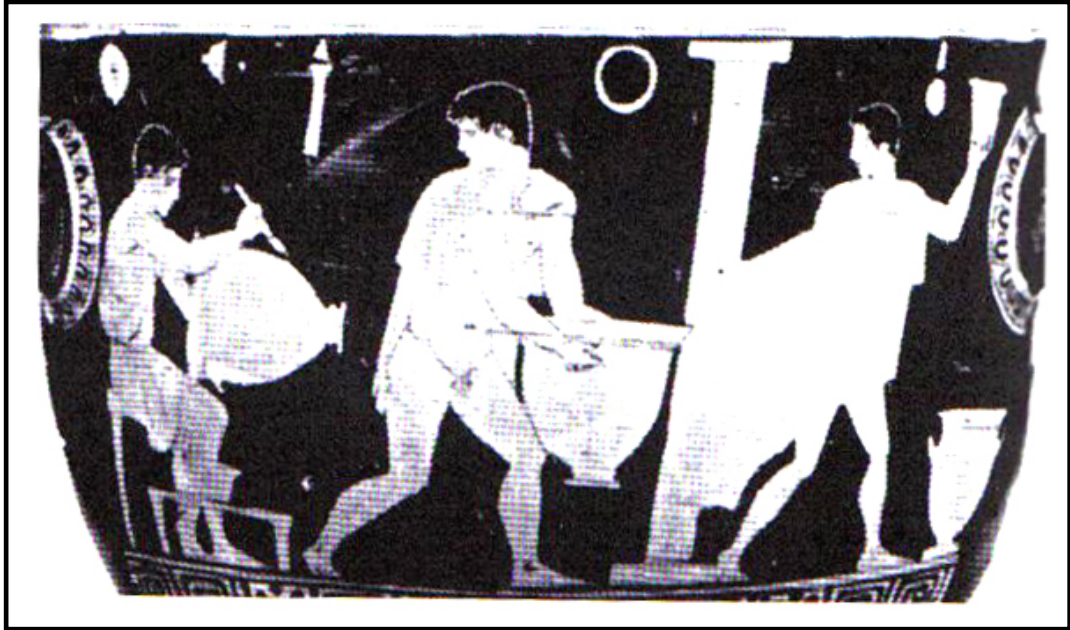
Kaynak: Toby Schreiber, Athenian Vase Construction, Malibu, California, 1999, s. 5, fig. 1.1

Leningrad ressamı tarafından bezenen hydriada tanrıça Athena ve iki adet Nike, vazo bezeyen ressamları taçlandırılmaktadır. (Res. 27) Çalışmakta olan bütün ressamlar taburelere oturmuş olarak betimlenmişlerdir. Detayları çok ince bir şekilde işlenmiş bir sahnedir. Ressamların ellerindeki fırçalar bile küçük olmalarına rağmen çok büyük bir titizlikle yapılmışlardır. Bunlar kıldan yapılmış, küçük oval sivri uçlu fırçalardı ve ressamlar bunları parmaklarının ucunda tutarak çalışıyorlardı.

Resim 27. Kırmızı figürlü hydria (Milan C278). Athena ve Nike, vazo bezeyen ressamları taçlandırıyor. Leningrad Ressamı. M.Ö. 460'a doğru.
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 36 res. 43

Oxford'ta kırmızı figürlü bir çan kraterde, yine çalışan ressamlar betimlenmiştir (Res. 28-29). Sahnede yer alan üç ressamdan en soldaki, tabureye oturmuş, bir eliyle vazoyu içerden tutarken diğer elindeki fırça ile krateri bezemektedir. Diğer iki kişi birer vazo taşımaktadır. Ortadaki figür, elindeki krateri kulplarından tuttuğu için bu, fırınlanma aşamasını tamamlamış bir vazo olmalıdır. Sağdaki figür ise sol elinde bir skyphos taşımaktadır. Bunun içinde muhtemelen vazoları boyamak için firnis bulunmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere, bu sahne sıralı bir sahne değildir; sadece bir işlikteki çeşitli işleri birlikte göstermektedir. Duvarda ise asılı duran bazı nesnelere görülmektedir. Bunlar da kupa, fırça kılıfı, elek olabilecek yuvarlak bir nesne gibi işliklerde kullanılan malzemelerdir.

Resim 28. Kırmızı figürlü çan krater (Oxford 562). Çömlekçi atölyesi. Komaris Ressamı. M.Ö. 430'a doğru.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 36 res. 44

Resim 29. Resim 28'den detay. Tabureye oturmuş krateri bezeyen çömlekçi.

Siyah figürlü bir Boiotia skyphosunda ise yine bir çömlekçi işliğı betimlenmiştir (Res. 30). Burada işlenen sahne, diğerlerine oranla bazı gerçekleri yansıtması açısından daha farklıdır. Sahnenin ortasında oturan çömlekçi, sol elinde bir kylix tutarken sağ elindeki skyphos ile arkasında ters yöne doğru koşmakta olan köleye vurmaya çalışmaktadır. Yanındaki rafta muhtemelen bezemesi bitmiş iki skyphos daha durmaktadır. Ressamın fırçası da rafta görülmektedir. Yerde ise boyanmayı bekleyen iki skyphos daha yer almaktadır. Sahnenin sağ tarafında başka bir köle elleri ve ayaklarından tavana asılmıştır. Bir çömlekçi ise elindeki sopa ile ona vurmaktadır. Yerdeki tablanın başında çömelmiş haldeki başka bir çömlekçi de elinde tabanından tuttuğı skyphosa bakmaktadır. Muhtemelen boyama işini bitirmiştir; tablanın üzerinde içinde bir fırça ile bir boya çömleğı durmaktadır. Bu sahnede asıl usta çömlekçi büyük olasılıkla koşan köleye vurmaya çalışan figürdür. Çünkü bu figür, sakallı olarak betimlenmiştir. Antik Yunan betimlemelerinde uzun saç ve sakal, ileri yaşları gösteren bir işarettir. Burada çömlekçi işliklerinde çalışmaların kimi zaman köleleri döverek yürütüldüğü gösterilmektedir.

Resim 30. Siyah figürlü Boiotia skyphosu (Atina CC1114). Bir çömlekçi atölyesinde kölelerin çalıştırılma şekli. M.Ö. 400-390.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliğı, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 38 res. 46

4. BÖLÜM

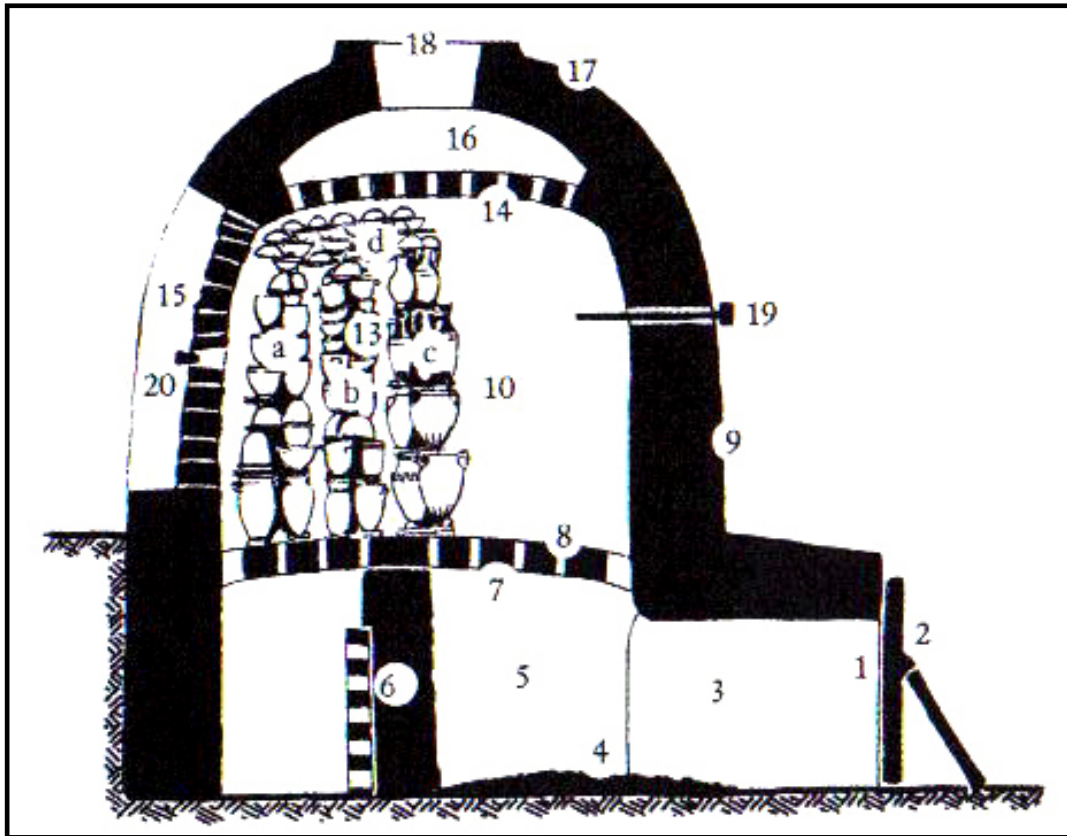
ANTİK YUNAN FIRINLARI VE ÇÖMLEKLERİN FIRINLANMASI

Çömleklerin pişirilmesi konusunda mevcut bilgimiz, Neolitik döneme kadar fırının kullanılmamış olduğudur. Erken dönem çömlekçileri, kurumuş olan çömlekleri doğrudan yakıtla birlikte pişiriyorlardı. “Kıskaç pişirme” adı verilen bu yöntemin çok daha erken tarihlere dayandığı düşünülmektedir. Tarih öncesi dönemde elde şekillendirilen kaplar da benzer şekilde yiyecek fırınlarında pişiriliyordu. Bunların pişirimi, içlerine sıcak kül; etraflarına da yanan korlar konularak yapılıyordu. Bu yöntemin yanı sıra sıkça uygulanan bir başka ilkel yöntem daha vardı: Kurumuş olan kaplar sığ bir çukura veya düz bir zemine küçük bir yığın şeklinde yerleştirilip kuru dal, saz gibi yakacaklarla üstleri kaplanırdı. Tümünün üstü ise toprak, kil topağı ve tezek ile örtülerek ısı izolasyonu sağlanırdı. Ateş açık bırakılan deliklerden yakılıyordu. Çömlekçi bu delikleri toprakla kapatarak ateşi istediği şekilde yönlendirebilirdi. Fakat bu şekildeki pişirim sırasında ateş, çömleklere eşit şekilde etki edemezdi ve dolayısıyla çömleklerin çoğu kırılır ve renk konusunda sağlıklı sonuç vermezdi.

Günümüze kadar ulaşılan bilgiler, eksik veya tahrip olmuş fırınlara aittir. Tamamen sağlam bir fırın henüz bulunamamıştır. Ele geçen fırınlar oldukça basit bir yapıya sahiptir ve hepsi birbirinden farklıdır. Basit ve birbirlerinden farklı olmaları, bu fırınların belli teknik kurallara göre yapılmadığının bir göstergesidir. Korint pinaklarındaki betimlemelerden anlaşıldığı üzere antik Yunan fırınları, günümüz fırınlarına benzemektedir. Ayrıca Olympia, Atina, Korint, Kerameikos, Kinuria, Gela ve Eretria’da bulunan fırın kalıntıları da bu benzerliği göstermektedir. Arkaik dönemde daha çok küçük fırınlar görülmektedir.²⁷ Fakat pithos gibi büyük kapların ve pişmiş topraktan büyük boyutlu mimari parçaların bulunması ile bu dönemde büyük boyutlu fırınların da olabileceği anlaşılmıştır. Büyük boyutlu fırınların yoğun olarak kullanımı, M.Ö. 4. yüzyıldan M.Ö. 1. yüzyıla kadar sürmüştür. Bunun yanı sıra küçük boyutlu fırınlar da kullanılmaya devam etmiştir.

²⁷ M. Coja, P. Dupond, Histria V, Ateliers ceramiques, 1979, 34ff.

Yunan fırını, ateşin yakılması ve çömlüklerin yerleştirilmesi için yatay olarak ayrılan iki bölümden oluşur (Res. 31). Çömlükler, üstteki kubbeli odaya yerleştirilirken alttaki oda yakıt için ayrılmıştır. Yanma odası, toprak altına kazılmakta; fırının tabanı ve yan duvarları sıkıştırılmış toprakla sıvanmakta ve son olarak kalın bir harçla fırının şekli tamamlanmaktadır. Fırının altında bir tane yakıt için, bir diğeri yan tarafta pişen kapları gözlemek için, bir tane de tepede dumanın çıkması ve hava akımının sağlanması için toplam üç adet delik bulunurdu. Yanma odası ve kapların yerleştirildiği pişirme bölümü arasındaki kademe yani pişirme bölümünün tabanı, havanın ve yanma sırasında çıkan gazların geçebilmesi için eşit aralıklarla delinmiştir.

Resim 31. Çömlükçi fırınının kesiti.

- 1) Ocağın ağız 2) Ocağın kapağı 3) Cehennemlikle ocağın arasındaki kanal 4) Yakacak 5) Cehennemlik
- 6) Destek kolunu 7) Fırına ısıyı geçiren delikli kerpiç tuğladan kemer 8) Delikler 9) Fırının cidarı 10) Pişirme bölümü
- 13) Pişecek malzeme 14) Ara tavan 15) Kapları yerleştirme deliği; yerleştirme bittikten sonra tuğla ile örülür 16) Dumanın toplandığı kubbe 17) Kubbe 18) Dumanın çıkış deliği 19-20) Fırının kontrol delikleri

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlükçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43 res. 47

Fırlama uzun ve pahalı bir yöntem olduğu için günümüzde olduğu gibi antik dönemde de fırınlar alabildiğince dolduruluyordu. Daha fazla çömleğın pişirilmesi için bunların kaidelerinin altı astarlanmıyor ve böylece üst üste dizilebiliyorlardı. Ele geçen astarlı Yunan vazolarının bazılarında özellikle kyliks gibi açık formlarda, üst üste pişirimin izlerini görmek mümkündür. Kyliksin içinde (tondo kısmında) üstteki kabın kaidesi tarafından kapatılan alandaki renk, kyliksin diğer kısımlarındaki renkten farklıdır. Ancak bu şekilde istifleme yapılabilmesi, Yunan astarının yapışmayan bir özelliğe sahip olduğunu da göstermektedir. Pişirim sırasında astarsız kaba seramiklerin bazen fırının cehennemlik bölümünde pişirildiği de düşünülmektedir. Yakıt olarak odun veya kömür kullanılan antik fırınlarda ulaşılan en yüksek sıcaklık, araştırmalar sonucu 950°C olarak saptanmıştır.

Günümüzde seramik eserler, bisküvi pişirim ve sırlı pişirim olmak üzere en az iki fırınlama geçirmektedirler. Hatta sır üstü dekor pişirimleriyle bu sayı, ikiden fazla olabilmektedir. Oysa elde edilen bilgiler ışığında Yunan çömleklerinin sadece bir kez fırımlandığı anlaşılmıştır. Antik eserlerin tek pişirim geçirdiğini gösteren pek çok bulgu vardır:

“1) Siyah figürlü Yunan vazoları üzerine kazıma çizgiler siyah firnis üzerine, kil deri sertliğindeyken yapılmalıdır; inceliğine, akıcılığına ve kıvrımlarına pişmiş kilde ulaşılmaz ve eğer siyah figürlü vazolar bir kez fırınlanıyorsa bunlarla çağdaş kırmızı figürlülerde de aynı durum geçerli demektir; 2) zemini göstermek için hafif kazıma çizgiler ve geç kırmızı figür vazolarındaki diğer ayrıntılar fırınlanmadan önce yapıyor olmalıdır; 3) Yunan vazolarındaki pek çok çöküntü, çömlekler fırınlanmadan olmuştur; 4) kabartma bezemeler de kil deri sertliğindeyken eklenmiştir.”²⁸

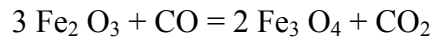
²⁸ Kaan İren, a.g.e., s. 40

Antik Yunan vazoları bir kez fırınlanmakla birlikte pişirim kimyasal açıdan üç aşamada gerçekleşmektedir:

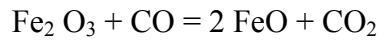
- 1) Oksidasyon (fırına hava verilmesi)
- 2) Redüksiyon (fırına duman verilmesi)
- 3) Reoksidasyon veya Tekrar Oksidasyon (fırının açılarak içeri tekrar hava verilmesi)

Oksidasyon aşamasında fırının üst hava deliği ve baca kapakları açılarak fırın içinde hava cereyanı oluşturulur. İçeri giren oksijen sayesinde kilin ve astarın içerisindeki demir, kırmızı demir okside dönüşür (Fe_2O_3). Oksitlenme , ısı $900^{\circ}C$ 'ye ulaşana dek yani yaklaşık sekiz saat boyunca sürer. Bu sürenin sonunda çömlerler tamamen kırmızıya dönüşür.

İkinci aşamada yani redüksiyon aşamasında fırın tamamen kapatılarak hava ile teması kesilir. Yakıtın karbonu ile oksijenin iki atomu birleşerek karbondioksiti oluşturur. Bu havasız atmosferde elde edilen karbonmonoksit, kildeki demir oksit ve astardaki oksijeni alarak siyah demir okside dönüşür. Bu değişim çömlerin tümünü siyaha çevirir. Kırmızıdan siyaha geçişteki bu kimyasal işlem,

ya da

formülleriyle tanımlanır.

Son aşamada yani reoksidasyon aşamasında da kırmızı rengi, siyahtan ayırma işlemi gerçekleşmektedir. Bu aşamada fırının üst hava deliği açılır ve içeri oksijen girer; fırın yavaşça soğumaya bırakılır. Vazonun yüzeyi, gözenekli olduğu için oksijeni kabul eder ve yeniden kırmızıya dönüşür. Buna karşın, astar sürülmüş olan bölümlerde astardaki mineraller yüzeyde, oksijenin girmesini ve bununla ilişkili

olarak demir oksidin yeniden oksidasyona uğramasını yani kırmızıya dönüşümünü önleyecek biçimde camlaşmıştır.²⁹ Camlaşan kısım oksijen girişini engellediği için siyah kalır. İnceltmiş kil ile çizilen çizgiler geçirgen olduğu için kırmızıdan menekşe rengine kadar farklı renkler kazanırlar. Aynı şekilde tamamlayıcı renk olarak kullanılan kırmızı ek boyası yani sulu kil eklenmiş kırmızı toprak boyası da oksijen alır ve yeniden kırmızıya döner. Beyaz kil ise reoksidasyon aşamasından etkilenmez, pişme sırasında yine beyaz kalır.

Özellikle M.Ö. 550 – 450 yılları arasında görülen ve “bilingual” olarak adlandırılan çift renkli vazolarda, bir yüzde kırmızı figür tekniği diğerinde siyah figür tekniği uygulanmıştır. Th. Schumann bu vazoların iki kez fırınlandığını ileri sürmüştür. Buna göre, oksidasyon ve redüksiyon aşamalarından oluşan ilk fırınlamada, sadece siyah olması istenen yerler boyanmıştır. Sadece oksidasyondan oluşan ikinci fırınlamada da kırmızı olması istenen yerler boyanmıştır. Bu teori, incelenen vazolarda görüldüğü üzere, kırmızı rengin siyah boyayı yer yer örtmesini yani vazo yüzeyine sonradan sürülmüş olduğu gerçeğini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, kırmızı boyanın yer yer soyulmuş olması da bunun, önceden fırınlanmış yüzeye sürülmüş olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bilingual vazoların sayıca çok az olması da Schumann’ın teorisini desteklemektedir çünkü fırınlamanın iki kez yapılması, zor ve masraflı bir uygulamadır.

Fırınlama aşamasıyla ilgili resmedilmiş sahnelerin çoğu, Korint pinaklarında karşımıza çıkmaktadır. Bunların tümü siyah figür tekniğinde boyanmıştır ve tümü M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenmişlerdir. Fakat maalesef çok azı tamamen korunmuş şekilde günümüze kadar ulaşabilmiştir. Pinaklarda betimlenen fırınların tümü yuvarlak yapılı ve kubbelidir. Kubbelerde bir duman deliği bulunmaktadır; dolayısıyla bu fırınlar, üstten çekişlidir. Fırıncıların üst hava deliğini kolay bir şekilde açıp kapatabilmeleri için fırınların fazla yüksek olmaması gerekliydi. F 802 fırını (Res. 32) hariç pinaklarda betimlenen tüm fırınların insan boyundan kısa olduğu görülmektedir. F 802 fırınında ise fırıncı, fırının tepesine bir merdiven yardımıyla çıkmaktadır. Bu fırının tepesinde alevlerin çıktığı bir amphora görülmektedir. Binns,

²⁹ H. Mommsen, *Technik der Griechischen Vasen*, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, 1975

antik Yunan fırınının üst yapısı ve kubbesinin, dalların ağ biçiminde örülmesiyle yapıldığını ve üzerinin kille sıvandığını iddia etmiştir.³⁰ Eğer bu doğruysa ve antik Yunan fırınının sadece alt kısmı taştan yapıldıysa bu durum, neden çok az sayıda fırının ele geçtiğini de açıklar.

Resim 32. Siyah figür tekniğinde bezenmiş Korint pinaksı (Berlin F802). Merdivene tırmanan çömlekçi fırının bacasını kontrol ediyor. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Meral Akurgal, Korint Seramiği, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, Lev XVI

³⁰ C. F. Binns, A. D. Fraser, American Journal of Archeology 33, 1929,1vd

Pinaklarda çoğunlukla betimlenen sahne, fırıncıların duman kapağını açtığı veya kapadığı sahnedir. Bu işlem için fırıncılar, uzun ve ucu kıvrık bir sopa kullanmaktadırlar (Res. 32, 33, 34, 35)

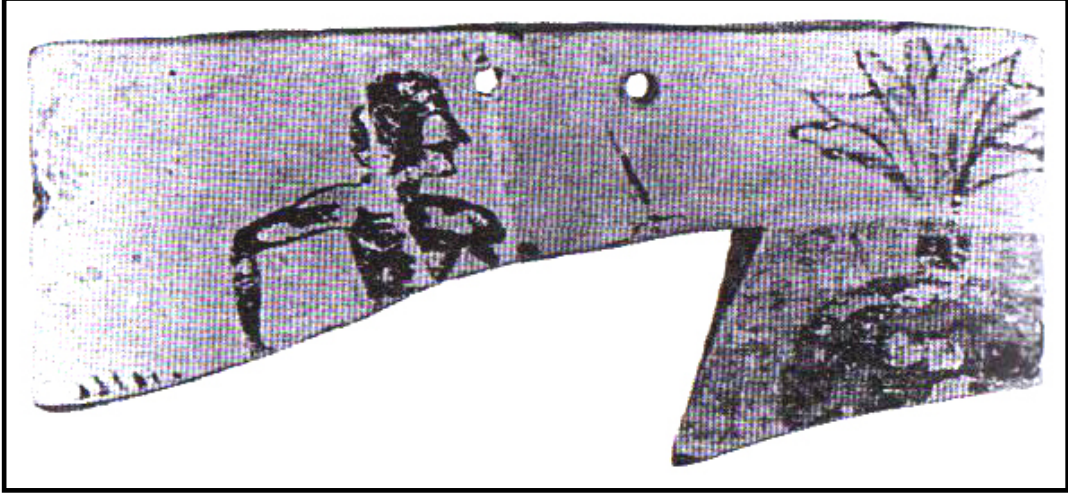
Resim 33. Siyah figürlü Korint pinaksı (Louvre 858). Fırının önünde bir çömlekçi betimlenmiş. M.Ö. 6. yüzyıl

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 45 res. 49

Resim 34. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F608). İki kişi fırını denetliyor. M.Ö. 6. yüzyıl

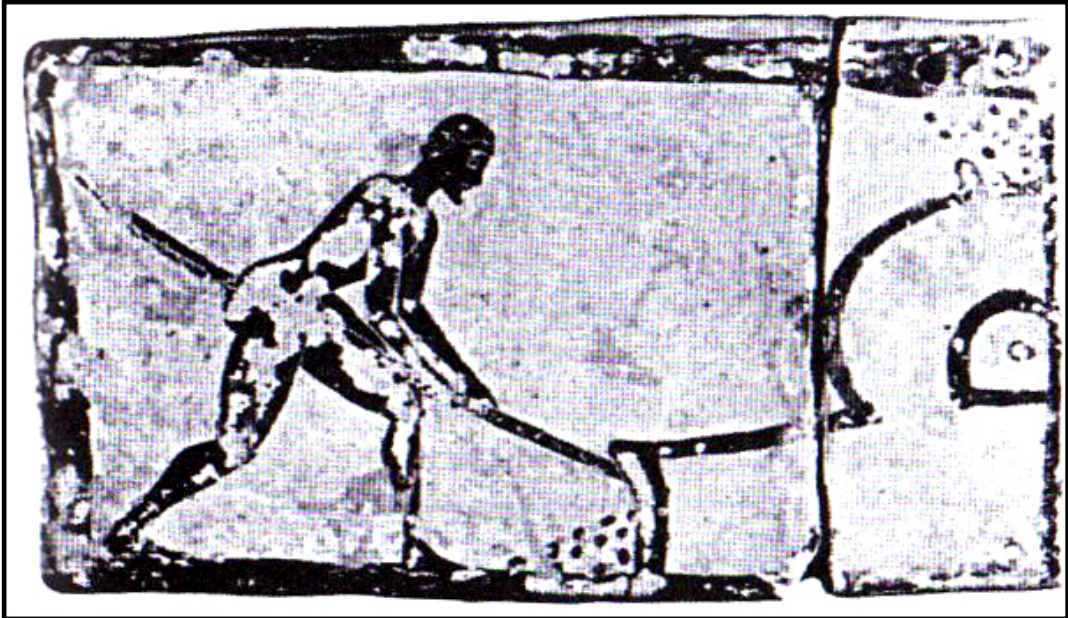
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46 res. 50

Resim 35. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F863-F877-F879). Fırının önünde bir çömlekçi. M.Ö. 6. Yüzyıl

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52 res. 60

Diğerlerinden farklı olarak Res. 36’da fırının kapağını açıp kapatmakla ilgili bir sahne işlenmemiştir. Louvre 2856 olarak adlandırılan bu Korint pinaksında genç bir fırıncı, elindeki sopasıyla ateşi karıştırırken gösterilmektedir. Fırıncı dizlerini bükerek hafifçe öne doğru eğilmiştir ve sopayı iki eliyle birden tutmaktadır.

Resim 36. Siyah figürlü Korint pinaksı (Louvre 2856). Fırıncı ateşi karıştırıyor.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 45 res. 48

Res. 33'teki Louvre 858 olarak adlandırılan pinaksta ise sağ profilden sakallı bir fırıncı fırının önünde betimlenmiştir (Res. 33). Sağ kolunu dirsekten kıvrarak yukarı kaldırmıştır ve elinde sopa tutmaktadır. Arkasında tam olarak okunamayan bir yazı görölmektedir. Fırının bacasından yükselen alevler, pişirimin sonuna geldiğini göstermektedir.

Res. 34'teki Berlin F608 pinaksında bir fırıncı, fırına tırmanmış elindeki sopayla bacadaki hava akımını sağlarken bir diğer fırıncı, aşığıda ateşini karıştırırken görölmektedir (Res. 34). Bu pinaksta da tam olarak okunamasa da yukarıda "ΠΟΤΕΔΑΑ" benzeri bir yazı bulunmaktadır. Pinaklarda bulunan bu yazılar, fırıncının veya atölye sahibi çömlekçinin adını gösteriyor olabilir.

Res. 37'deki Berlin 611 pinaksında fırıncı, öne eğilmiş ateşini karıştırmaktadır (Res. 37). Üstünde oldukça silinmiş bir yazı bulunmaktadır.

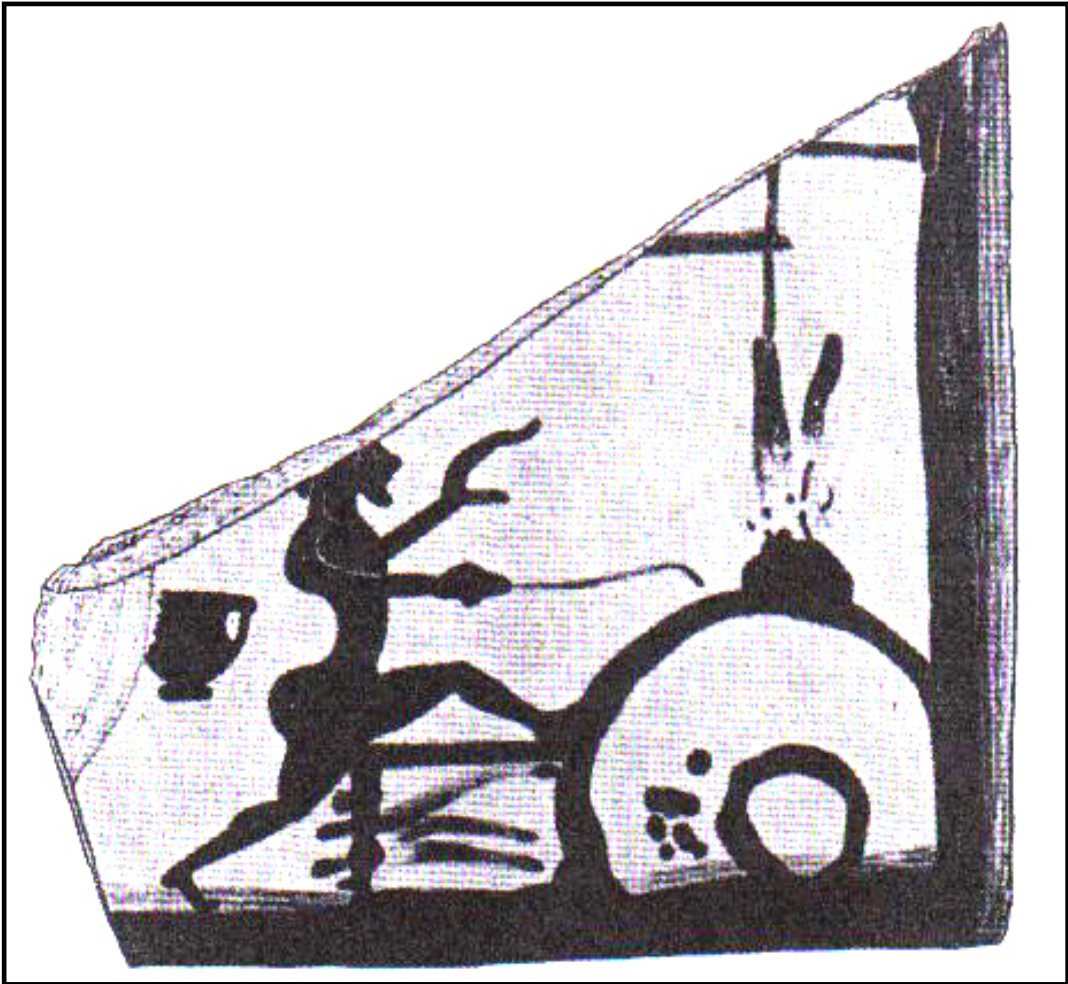

Resim 37. Siyah figürlü bir Korint pinaksı (Berlin 611). Çömlekçi fırının ateşini karıştııyor. M.Ö. 6. Yüzyıl

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46 res. 51

Res. 32'deki Berlin F 802 pinaksındaki fırın, daha önce belirtildiği gibi diğer pinaklardaki fırınlardan oldukça yüksektir. Fırının bacasında yer alan amphoradan alevler çıkmaktadır. Bir merdiven yardımıyla yukarı tırmanmakta olan fırıncı, sağ eliyle merdivene tutunurken sol eliyle oldukça uzun, kancalı bir sopa tutmaktadır.

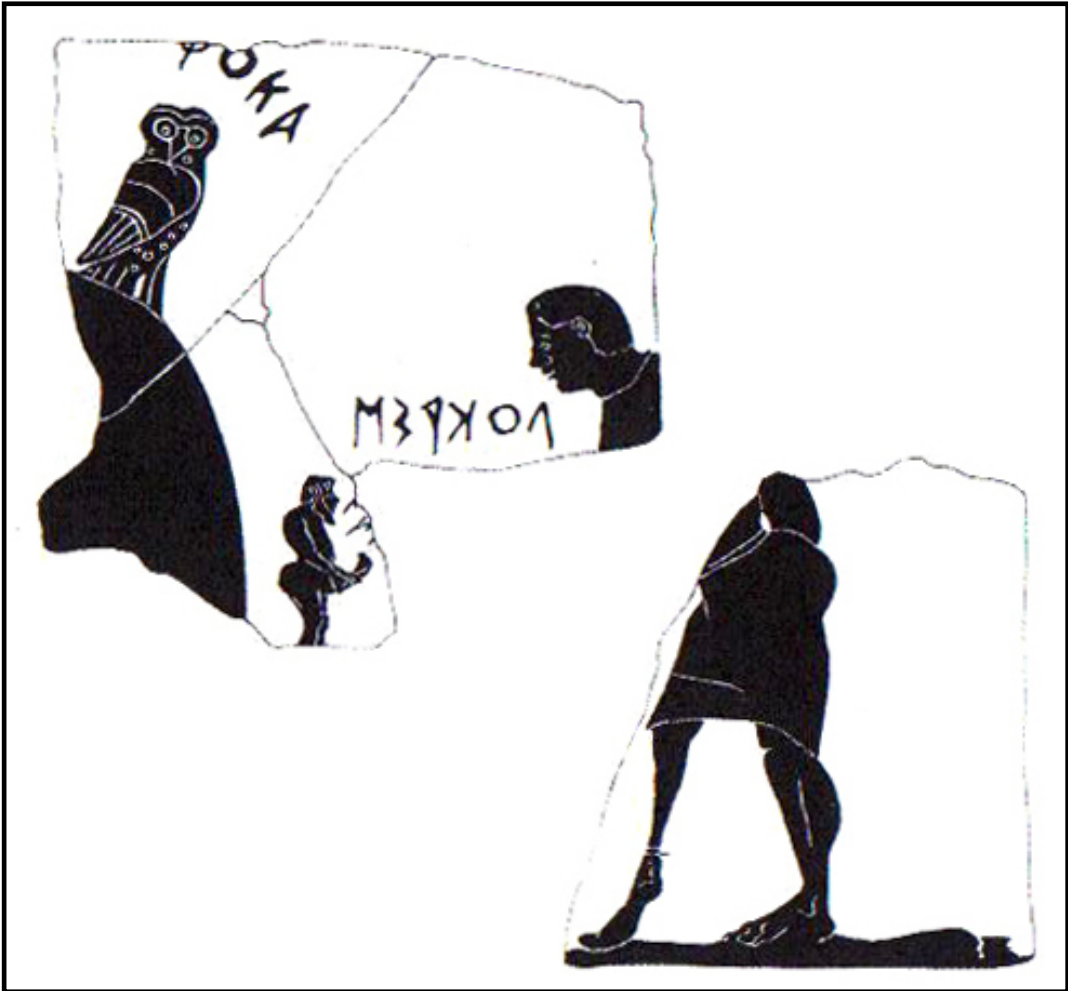
Res. 38'deki Berlin F616 pinaksının üst kısmı oldukça eksiktir (Res. 38). Fakat betimleme kısmen de olsa korunabilmiştir. Sağ profilden bir fırıncı, sağ ayağını yukarıya fırına dayamış sağ elindeki sopa ile bacayı kontrol etmektedir. Fırıncının arkasında yerde bir krater görülmektedir. Resim 30'daki amphora gibi buradaki krater de fırınlarda ne pişirildiğini göstermek için betimlenmiş olmalıdır.

Resim 38. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F616). Fırının hava deliğine tırmanan bir çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl

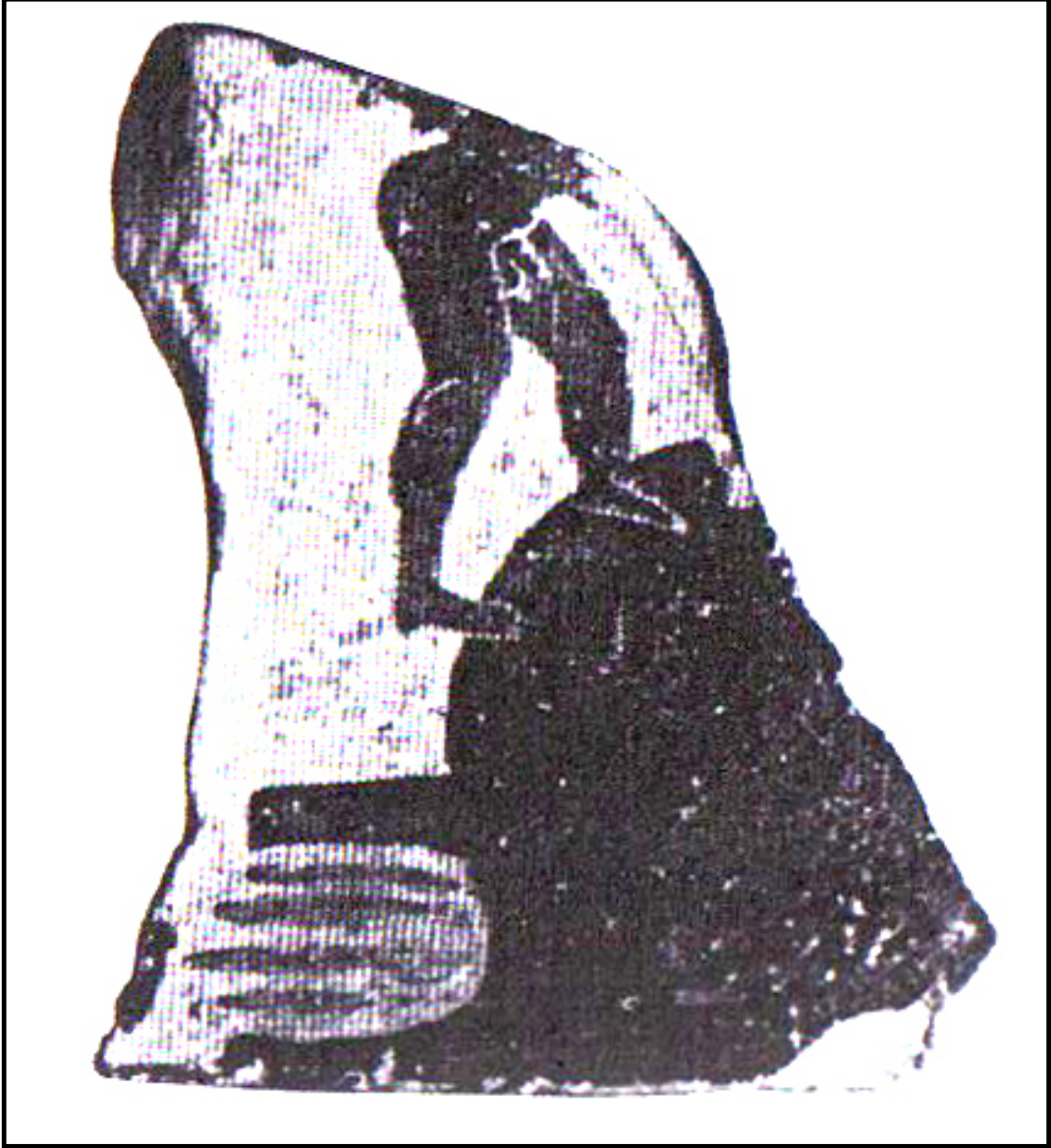
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49 res. 53

Res. 39’da sadece kırık dört parçası ele geçen bir pinaks görülmektedir (Res. 39). Birkaç parçadan oluşan pinaksta solda görülen yuvarlak yapı, fırın olarak kabul edilmiştir. Üzerinde bir baykuşun durduğu fırının önünde, çömlekçilere bereket sağladığı düşünülen Satyr heykelciği bulunmaktadır. Parçalardan birinde fırıncının başı görülmektedir. Başka bir parçada ise vücudunun belden aşağı olan kısmı yer almaktadır. Sol eli bedeninin arkasında olan figürün sağ kolunun yer aldığı parça eksiktir. Eksik olan sol koluyla fırına doğru uzanmış olmalıdır çünkü bedeni bu görüşü destekler şekilde öne doğru hafifçe eğilmiştir. Baykuşun üzerinde kısmen eksik bir yazı bulunmaktadır. Fırıncının başının altında da bir yazı görülmektedir.

Resim 39. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F683-F757-F829). Üzerinde baykuş ve Satyr heykelciği bulunan fırınla ilgilenen fırıncı. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 51 res. 57

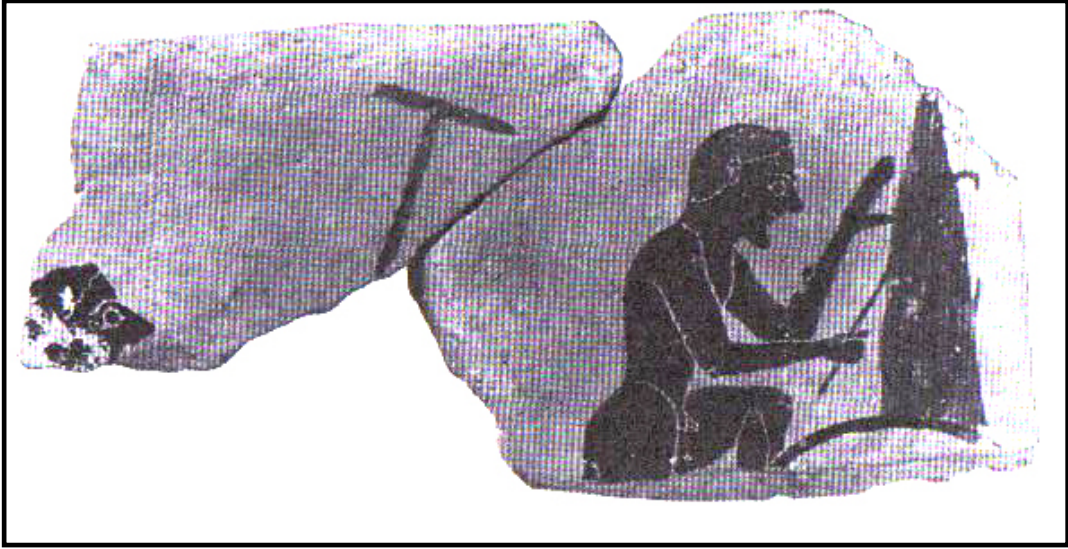
Res. 40'taki Berlin F867 pinaksında fırına tırmanmış olan bir fırıncının belden itibaren alt gövdesi gözükmemektedir (Res. 40). Fırının ocağında harlayan alevler betimlenmiştir.

Resim 40. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F867). Fırına tırmanan çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 51 res. 58

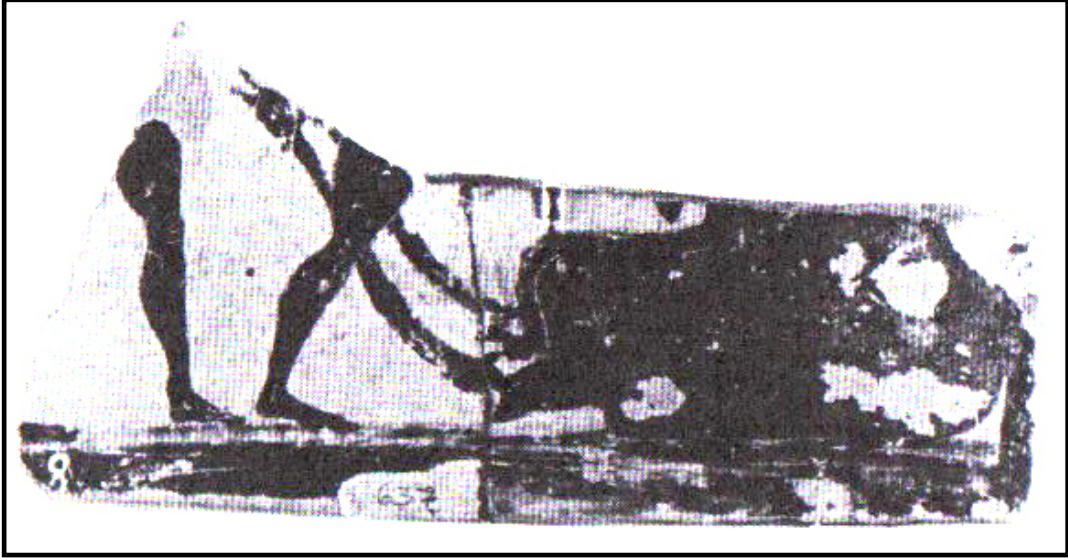
Res. 41'deki Berlin F909 pinaksı da oldukça eksiktir (Res. 41). Pinaksın sadece üst kısmından iki parça ele geçmiştir. Sağ profilden, fırına tırmanmış bir fırıncı çömelmiş şekilde fırının bacasıyla ilgilenmektedir. Sağ elinde kısa bir sopa tutmaktadır. Diğer parçada ise aşağıda durduğu anlaşılan başka bir fırıncının sadece başı korunabilmiştir. Fırıncının önünde biraz yukarda, elinde tuttuğu anlaşılan sopa görülmektedir.

Resim 41. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F909). Fırının tepesinde bacayla ilgilenen bir çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52 res. 59

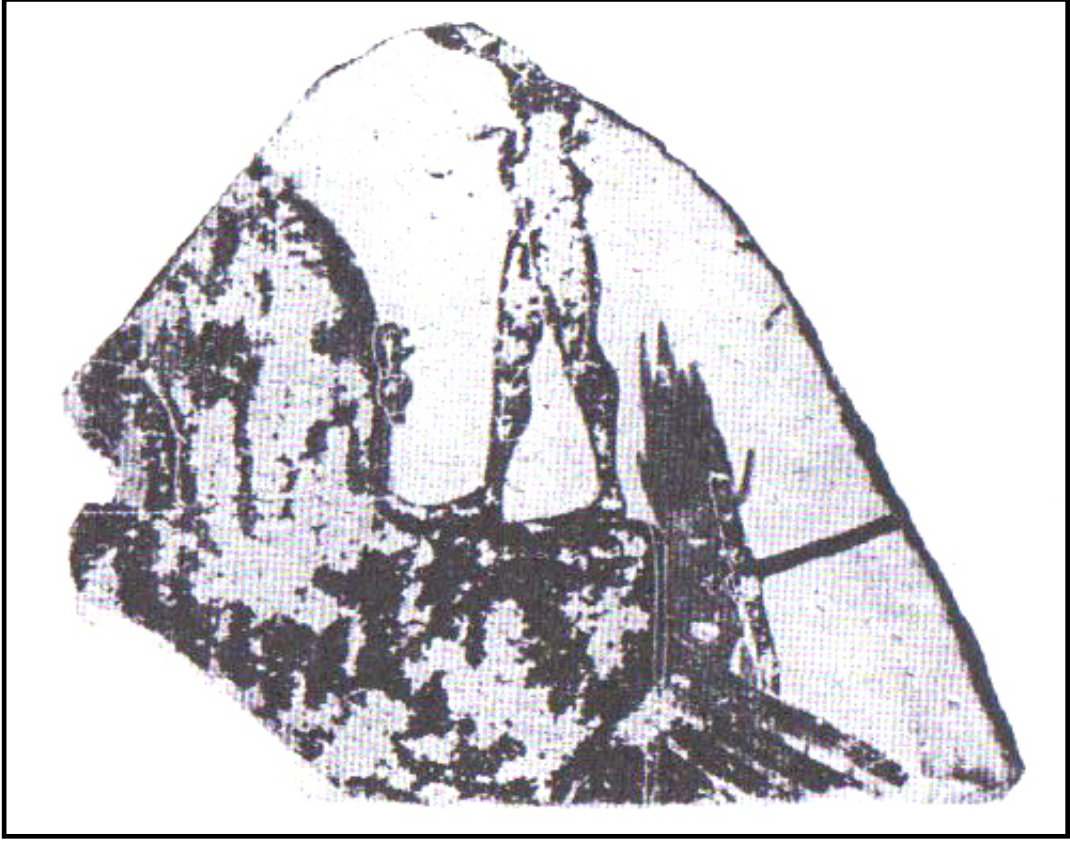
Res. 35'teki Berlin F863 – F877 – F879 adlı pinaksta sağda tepesinden alevler çıkan bir fırın görülmektedir (Res. 35). Solda görülen fırıncının ise sadece üst gövdesi korunabilmiştir.

Res. 42'deki Berlin F637 – F819 pinaksının üst kısmı eksiktir (Res. 42). En sağda fırın yer almaktadır. Fırının önünde bir fırıncının sadece bir bacağı gözükmektedir; muhtemelen diğerini kaldırarak fırına yaslamıştır. Bu fırıncı ateşi karıştırmaktadır. Onun arkasında yer alan figürün de sadece bir bacağı korunmuştur. Bu da diğer fırıncı olmalıdır.

Resim 42. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F637-F819). Çömlekçiler fırının ateşini karıştırıyor. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 53 res. 61

Res. 43'teki Berlin F843 pinaksında fırının üst kısmında bulunan havalandırma deliğine tırmanmış bir çömlekçinin göğüsten altı görülmektedir (Res. 43).

Resim 43. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F843). Hava deliğine tırmanmış bir çömlekçi. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 54 res. 63

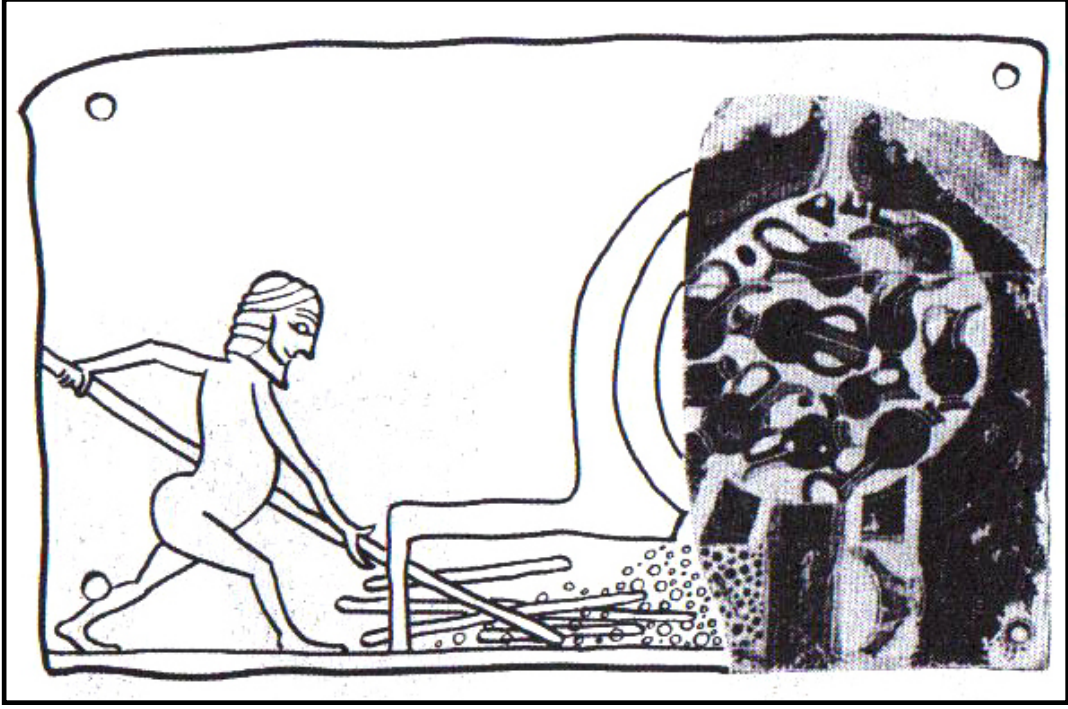
Res. 44'te yer alan Berlin F811 pinaksında sağ profilden arka arkaya duran iki figür görülmektedir (Res. 44). Önde yer alan uzun erkek figürü, sağ elinde fırıncı sopası tutmaktadır. Arkasındaki kısa erkek figürü ise sağ elinde bir skyphos tutmaktadır. Her ikisinin de sol eli aynı şekilde öne ve hafifçe yukarıya doğru uzanmaktadır. Öndeki figürün diğerine göre daha büyük ve sakallı betimlenmesine bakılırsa bu, usta; arkasındaki ise onun çırağıdır. Pinaksın diğer yarısı eksik olduğu için ellerini neye doğru uzattıkları tam olarak bilinemese de bunun, tanrılara ibadet sahnesi olabileceği düşünülmektedir.

Resim 44. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F811). Çömlekçi ve elinde bir skyphos ile çırağı betimlenmiş.

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 54 res. 64

Res. 45'teki Berlin F893 pinaksında fırıncı ocağın içini elindeki sopayla karıştırmaktadır (Res. 45). Bu betimlemede farklı olan fırın kesiti içinde çömlüklerin de gösterilmiş olmasıdır.

Resim 45. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F893). Çömlükçi fırın kesiti içindeki çömlüklerle birlikte görülmekte. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlükçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55 res. 65

Fırınlama sahnesinin karşımıza çıktığı Korint pinaklarının yanı sıra bu konu, Attika vazolarında da işlenmiştir. Fakat bunlar, sayı olarak Korint pinakları kadar çok değildir. Günümüze kadar fırlama sahneli sadece iki adet Attika vazosu bulunmuştur. Bunlardan ilki, Roma-Vulci'de bulunmuş siyah figür tekniğinde bezenmiş Münih hydriasi'na ait üst parçadır (Res. 20). Leagros Grubu tarafından bezenmiş olan ve M.Ö. 520 – 510 arasına tarihlenen hydriada bir çömlükçi atölyesi betimlenmiştir. Fırın, sahnenin en sağında yer almaktadır. Genç bir fırıncı, elindeki sopayla ocağı karıştırmaktadır. Fırının üst kısmında bir maske asılıdır. Sol baştan sağa doğru çömlükçilikle ilgili diğer çalışmalar da betimlenmiştir. En solda bir tabure oturmuş çömlükçi, kucağındaki vazoyu bezemektedir. Karşısında ayakta duran genç de muhtemelen ona yardım etmektedir. Onların önünde bir pithosun çarkta çekilmesi

görülmektedir. Ayakta duran çömlekçi elini pithosun içine daldırılmış şekillendirmektedir. Oturmuş olan genç ise çarkı çevirerek ustasına yardım etmektedir. Başka bir genç, şekillendirilmesi ve bezemesi tamamlanmış olan formları, fırınlanması için bir yere dizerken görülmektedir. Muhtemelen önceden getirdiği pithos yerde durmaktadır. Bir diğerini ise onun yanına bırakmak için taşımaktadır. Giysili, sakallı ve uzun saçlı yaşlı bir erkek figürü, elinde uzun, asa benzeri bir sopa ile ayakta durmakta ve fırına doğru bakmaktadır. Bu kişi, muhtemelen atölyenin sahibidir ve çalışmayı kontrol etmektedir. Onun önünde çıplak ve genç başka bir erkek, sırtında taşıdığı kapları fırına doğru getirmektedir.

Fırınlama sahnesini gösteren bir başka Attika vazosu da Providence lekythosu'dur (Res. 46). Diğer vazonun aksine kırmızı figür tekniğinde bezenmiş olan bu lekythos, M.Ö. 475 – 450 arasına tarihlenmiştir. Bir önceki örnekte olduğu gibi, burada da fırın yükseklik açısından tüm sahneyi doldurmuştur. Fırının önünde ayakta duran çömlekçinin boyu, fırın ile birdir. Ön cepheden betimlenen çömlekçinin sağ kolu yana doğru açılmıştır. Sağ eli ise dirsekten kıvrılmış şekilde fırını göstermektedir.

Resim 46. Kırmızı figürlü Attika lekythosu. M.Ö. 475-450

Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 56 res. 66

Günümüze kadar “in situ” durumunda yani orijinal yerinde ortaya çıkarılan fırınların tümü toprak seviyesinin altına kurulmuşlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, antik dönemde fırınların çoğu bir tepenin eteğine kuruluyordu ya da girişi için fırınların önüne bir çukur kazılıyordu. Fakat gerek Attika vazolarında olsun gerekse Korint pinaklarında olsun incelediğimiz tüm örneklerde fırınlar, toprak seviyesinde betimlenmişlerdir. Bu fırınların günümüze kadar korunamamasının nedeni, çok büyük ihtimalle geçen zaman içinde iklim koşulları nedeniyle yıkılmış olmalarıdır.

5. BÖLÜM ANTİK YUNAN ÇÖMLEKLERİNİN PAZARLANMASI

“ Bir şehrin seramik endüstrisinin ne kadar geniş ve önemli olduğu, seramik ürünlerinin dış pazarlarda ve özellikle de deniz aşırı ülkelerde bulunması ile bağlantılıdır. Çömlekçilerin ürünlerini talep karşılığı diğer ülkelere taşıyanlar deniz aşırı tüccarlardır. Deniz ticaretinde bazı tüccarlar işlikleri dolaşır, bazıları ise Pireus'taki deigmalarda (bütün malların serbestçe sergilendiği alanlar) çömlek örneklerinden belirleyerek mallarını sipariş ederlerdi. Buna karşın, yerli alıcılar işliklere değil; şehrin çömlek pazarına giderlerdi. Atina'nın Pazar hayatı çeşitli meslek dallarına ayrılırdı. Burada demirciler, marangozlar, ayakkabıcılar ve diğer zanaatkarlar vardı. “Kykloi” denilen yan yana işlikler bulunurdu, tabi ki zanaatkarlar ürünlerinin kendi işliklerinde de satıyorlardı. Çömlekçilerin çoğunlukla işliklerini şehrin çevresine kurduklarını, hatta Atina'da şehrin genişlemesiyle birlikte sınırlara kadar gerilediklerini biliyoruz. Şehrin bu kadar dışında bulunan işliklere müşterilerin pek az uğraması doğaldır. Ancak toprak ürünlerini şehirde satmaya uzaklardan gelen çiftçiler göz önüne alındığında, çömlekçilerin de ürünlerinin şehrin içindeki bir pazara getirip sergiledikleri düşünülebilir. Antik kaynaklarda böyle bir pazardan söz edilmekte ve “kerameia” ve “khytrai” adı verilmektedir. Bu pazarda her şeyden önce günlük kullanımda işe yarayan basit kaplar satılmaktaydı. Kendi mallarını pazarlayan çömlekçiye “autopoles” denirdi. Aynı zamanda çeşitli çömlek işliklerinin ürünlerini de satanlar “keramapoles”, yani çömlek satıcı olarak adlandırılmaktaydı. Bunlara küçük satıcı anlamında, “kapelos” da denirdi. İşliklerin bu çeşit kapeloslarla ortak çalışmaları mümkündür. Diğer taraftan şehrin diğerlerine oranla daha yakınlarında çalışan çömlekçiler, ürünlerini mahalli pazarlarda kendileri de satmıştır. Günlük kullanım kapları, başka bir deyişle kaba kaplar ile ince kaplar agoralarda birlikte satılmışlardır. İnce seramik üreten çömlekçiler, kaba seramik de yapıyorlardı. Kaba çömlek günlük yaşam için gerekliyken, figürlü ve özenle boyanmış kaplar sunular, törenler, nekropolisler (mezarlıklar) için ya da zenginlik belirtisi olarak kullanılıyordu.

Bazen kurum ve kuruluşlar da çömlekçilere müşteri oluyor ve sipariş veriyorlardı. Tören ve kutlamalarda kullanmak amacıyla devlet kurumlarının ve dini kurumların çömlek talebinde bulduklarını biliyoruz; örneğin Atina'da dört senede bir kutlanan büyük Panathenaia bayramları için ödül olarak verilen “panathenaia amphoraları” çömlekçilere özel olarak sipariş ediliyordu. Nekropolislerin de şehir kenarında bulunmasından dolayı ölü kültü seramiği, kolaylıkla işliklerden temin edilebiliyordu.”³¹

³¹ Kaan İren, a.g.e., s.57-58

Çömleklerin satışı ile ilgili betimlemeye sahip örnekler, maalesef çok az sayıda günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bunlardan ilki Baltimore’da John Hopkins Üniversitesi’nde bulunan kırmızı figür tekniğinde bezenmiş bir Attika kyliksidir (Res. 47). Kyliksin tondosunda yani iç tabanında yer alan sahnede, çömlek almak üzere onları eğilerek inceleyen bir müşteri görülmektedir. Sol elinde bir para kesesi tutmaktadır. Bu sahnede sadece müşteri ve çömlekler görülmektedir; satıcı betimlenmemiştir.

Resim 47. Kırmızı figürlü Attika kyliks tondosu. Çömlek satın alan bir müşteri. M.Ö. 500
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.59, res. 67

Boston'da yer alan siyah figürlü bir Attika lekythosunda, önceki örneğin aksine hem satıcı hem de müşteri betimlenmiştir (Res. 48). Satıcı bir tabureye oturmuştur ve yanında dört adet amphora bulunmaktadır. Karşısında duran müşteriye elindeki küçük sopa ile uzanmaktadır. Muhtemelen çömleklerin içinde yer alan besinlerden tatması için uzatmaktadır. Bugün biliniyor ki, çömlek pazarlarında günlük kullanımları için alışveriş yapan halkın yanı sıra yağ, şarap, peynir gibi mallarını satmak için toprak çömlek alan satıcılar da oluyordu. Bu sahnede betimlenen de büyük olasılıkla bir çömlek satıcısı değil; ürünlerini toprak kaplarda satan bir satıcıdır.

Resim 48. Siyah figürlü Attika lekythosu (Boston 99.526) Satıcıdan çömlek içindeki besinlerden alan müşteri. M.Ö. Erken 5. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.60, res. 68

Yunan çömleklerinin sevkiyatı ile ilgili günümüze ulaşan sadece bir adet örnek vardır (Res. 49). M.Ö. 6. yüzyıla ait siyah figürlü Korint pinaksında çömlek ile yüklü bir gemi betimlenmiştir. Bu adak levhası, muhtemelen malını güvenle gideceği yere ulaştırmak isteyen bir tüccar tarafından deniz tanrısı Poseidon'a sunulmuş olmalıdır.

Resim 49. Siyah figürlü Korint pinaksı (Berlin F831). Çömlek yüküyle bir gemi betimlenmiş. M.Ö. 6. yüzyıl
Kaynak: Kaan İren, Vazo Resimleri Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.61, res. 69

SONUÇ

Antik Yunan seramik eserleri üzerinde, çömlekçilerin çalışma hayatlarını anlatan sahneler, Korint eserlerinde M.Ö. 6. yüzyıl başından itibaren; Attika eserlerinde ise M.Ö. 540 yıllarından itibaren görülür. Attika ve Korint'in dışında bu sahnelere Yunanistan'daki diğer seramik merkezlerinde hemen hemen hiç rastlanmaz. Antik Yunan vazo resimleri içinde zanaatkar resimleri mitoloji, ticaret, çiftçilik ve günlük hayat ile ilgili sahnelerden sonra ortaya çıkmıştır. Zanaatın gelişmesiyle zanaatkarlar, özellikle de çömlekçiler ile ilgili resimler görülmeye başlanır. Çömlekçi betimlemelerinin altın devri, M.Ö. 6. yüzyılın sonunda ve M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında yaşanmıştır.

Çömlekçilik ile ilgili sahneler oldukça çeşitlidir. Çömlekçiliğin başından sonuna kadar tüm aşamaları resmedilmiştir. Bunlar, kilin çıkartılması ve çalışılacak kıvama getirilmesi, çömleklerin çarkta şekillendirilmesi, bezenmesi, fırınlanması, pazarlanması ve nakliyesi ile ilgili oldukça fazla detay sunan sahnelerdir. Bunların yanı sıra atölyelerdeki çalışma düzeni, kölelerin nasıl çalıştırıldığı, çömlekçilerin tanrı ve tanrıçalara olan inancı ve onlardan beklediği yardım da bu sahneler sayesinde anlaşılmaktadır.

Antik Yunan çömlekçi mahallelerinde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarından ve antik yazarlardan çömlekçilik konusunda kısmen bilgi edinilse de çömlekçiler, bu konudaki bilgi açığını kendi kendilerine kapatmışlardır. Bilinçli olarak yapılsa da betimledikleri kendi hayatlarına ait sahneler sayesinde kendilerinden sonraki nesiller, o dönemin çömlekçiliği hakkında bilgi edinme olanağı bulmuşlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

BEAZLEY, J. D.; **Potter and Painter in Ancient Athens**

BOARDMAN, John; **Siyah Figürlü Atina Vazoları**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003

BOARDMAN, John; **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, Arkaik Dönem** Homer Kitabevi, İstanbul, 2005

COOK, R. M.; **Greek Painted Pottery**

İREN, Kaan; **Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çömlekçiliği**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları İstanbul, 2003

METE, Zeliha ve H. Hüseyin Tanışan; **Seramik Teknolojisi ve Uygulaması (Cilt I)**, İzmir, 1986

SALTUK, Secda; **Arkeoloji Sözlüğü**, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1989

SCHREIBER, Toby; **Athenian Vase Construction-A Potter's Analysis**, Malibu, California, 1999

WALTERS, H. B.; **The Art of The Greeks**

Dergiler

EISMAN, Michael M. and Lucy Turnbull; "Robinson's Kiln Skyphos", **American Journal of Archeology**, Vol. 82, No. 3. (Summer, 1978), pp. 394-399

BINNS, Charles F. and A. D. Fraser; "The Genesis of the Greek Black Glaze", **American Journal of Archeology**, Vol. 33, No. 1. (Jan.-Mar., 1929), pp. 1-9

Tezler

DOĞAN, Şeref; "Antik Yunan Sanatından Seçme Kap Formları ve Uygulamaları", Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,

GEZGİNCİLER, Akmeriç; "Attika Siyah ve Kırmızı Figür Seramiği Kap Formları ve Bezeme Stilleri", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,

KOROĞLU, Aslı Şirin; "Geçmişten Günümüze Seramik Çarkının Gelişimi ve Şekillendirme Yöntemleri", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi,

ÜSTÜNDAĞ, Gülistan; "Batı Anadolu'da Antik Çömlekçilik ve Bugün Yaşayan Çömlekçilik Merkezleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

SÖZLÜK

Akropolis: Akropol de denir. Antik Yunan'da şehrin en yüksek ve müdafaaya en elverişli yerine kurulan iç kale. Genellikle oldukça sarp bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Erken dönemlerde içinde önemli yapı ve tapınaklar yer alırdı. M.Ö. 5.yüzyılda hemen hemen tümüyle tapınaklara ayrılarak bir kutsal kesim halini almıştır.

Amphora: İki kulplu, dibi çoğunlukla sivri olan veya bir ayakla biten, şarap, zeytinyağı gibi sıvıları ve katı maddeleri korumak ve taşımak için kullanılan antik kap. Amphoraların çok çeşitli formları vardır: Boyundan kulplu, omuzdan kulplu, karından kulplu, üstten kulplu, boyunlu, boyunsuz, kesik dipli, delikli amphoralar gibi; Kartaca, Rodos, Sakız adası amphoraları ve olimpiyatlarda atletlere ödül olarak verilen Panathenai amphoraları gibi.

Athena: Latince adı Minerva olan koruyucu tanrıça, savaş ve şehir tanrıçası.

Attika: Antik Yunanistan'da Atina'yı da içine alan bölge.

Dionysos: Latince adı Liber olan tarım ve şarap tanrısı.

Herme: Üst kesimi bir büst ya da yarım gövde heykeli biçiminde yontulmuş, alt kesimi prizmatik bir sütuna benzeyen yapıt. Kökeni haberci tanrı Hermes'e dayanır. Hermelere özellikle yol kenarlarında rastlanır. Bunlar ilk çağın kilometre taşlarıdır.

İn situ: Yerinde sabit olan anlamındadır. Eski konumunda ele geçen buluntular için kullanılan terim.

Korint: Antik Yunanistan'da bir bölge. Aynı zamanda seramik ve mimaride bir stil adı olmuştur.

Kotyle: Sıvıları ölçmek için kullanılan antik kap.

Kylix: Geniş karınlı, açık ağızlı, çift kulplu antik Yunan içki kabı. Ayaklı ve ayaksız olarak iki çeşittir. Başlangıçta alçak koni ayaklı, derin çanaklı ve dudaklıydı. Zamanla ayak yükselir, çanak sığlaşır.

Lekythos: Tek kulplu, dar boyunlu, genellikle parfüm ve yağ koymak için yapılan antik Yunan kabı. Attika'da M.Ö. 5. Yüzyılda yeni bir kullanım alanı bulmuşlar ve mezarlara da konmuşlardır. Özellikle beyaz zeminli lekythoslar M.Ö. 440-430 yıllarında çok sayıda yapılmışlardır. Bodur lekythos denilen çeşidine M.Ö. 5. Yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 4. Yüzyılda çok rastlanır.

Perdah: Her tür pürüzlü yüzeyi düzgünleştirme, parlatma. Seramik kapların dış yüzünde fırınlanmadan önce uygulanır. Açı da denir.

Pinaks: Üzerlerinde resimler olan levhalar. Tiyatrolarda tahtadan olan çeşitleri, dekor olarak kullanılırdı. Pişmiş topraktan adak levhası olarak kullanılanları da vardır.

Pithos: Pişmiş topraktan büyük küp.

Protoattik: Attika stilinin başlangıç dönemini ifade etmektedir.

Protokorint: Korint stilinin başlangıç dönemini ifade etmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Ferdane Elif ZENGİN

Doğum yeri ve yılı: İzmir, 1977

Yabancı Dil: İyi derecede İngilizce, az derecede Fransızca

Eğitim:

Yüksek Lisans: 2007, D.E.Ü., Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı

Lisans: 1999, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak., Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

Lise: 1995, İzmir 60. Yıl Anadolu Lisesi

İş Tecrübesi:

- Ekim 1999 – Mayıs 2000 : Doğan & Raks Satış Paz. Ve Dağ. A.Ş.
D & R Bostanlı Mağazası
Mağaza Sorumlusu
- Mayıs 2000 – Nisan 2001 : Doğan & Raks Satış Paz. Ve Dağ. A.Ş.
D & R EGS Mavişehir Mağazası
Mağaza Müdür Yardımcısı
- Nisan 2001 – Ocak 2001 : Doğan & Raks Satış Paz. Ve Dağ. A.Ş.
D & R EGS Mavişehir Mağazası
Mağaza Müdürü
- Mart 2001 – Mayıs 2001: TA & GÜL A.Ş.
Arkeolog
Koleksiyona ait eserlerin envanter kayıtlarını düzenlemek
ve Arkeoloji Müzesi ile ilgili işlemlerin takibi
- Aralık 2002 – Temmuz 2003 : Profashional Moda Tekstil San. Ve Dış Tic. LTD ŞTİ.
Müşteri Temsilcisi
- Ağustos 2003 – Aralık 2003 : İzmir Arkeoloji Müzesi
Arkeolog (gönüllü)
- Aralık 2003 – Ekim 2006 : İZELMAN A.Ş.
İzmir Agora Kazısı – İzmir Arkeoloji Müzesi –
Tarih ve Sanat Müzesi
Arkeolog

Yayımları:

- 1) Daskyleion Hellenistik Dönem Seramiği, Lisans Tezi,
E.Ü. Edb. Fak. Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 1999
- 2) İzmir Ticaret Odası, Ticaret Tarihi Müzesi kitabı, “Antik
Dönem’de Deniz Ticareti” adlı makale, İzmir, 2003